

Západočeská univerzita v Plzni

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

Bakalářská práce

**Motivy pohanství v české literární tvorbě
10. – 12. století**

Helena Dlouhá

Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

2009 – 2012

Vedoucí práce: Mgr. *Jiří Novotný*

Plzeň, 2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, ... 2012

.....

vlastnoruční podpis

Chtěla bych poděkovat vedoucímu své bakalářské práce panu
Mgr. Jiřímu Novotnému za odborné rady, vstřícný přístup a ochotu.

Obsah

1	Úvod.....	5
2	Společenský kontext doby sepsání děl	7
2.1	Historické souvislosti	7
2.2	Duchovní a sociální proměna společnosti.....	9
3	Písemná kultura.....	12
3.1	Charakteristika starší české literatury	12
3.2	Předkřesťanská ústní slovesnost	13
3.3	Kořeny českého písemnictví	15
3.4	Literatura 10. až 12. století.....	16
3.5	Nejstarší hagiografie	17
3.6	Historiografie	21
4	Studium pohanských motivů	24
4.1	Příchod Slovanů	24
4.2	Institut soudců	28
4.3	Hadačky a vědmy	33
4.4	Nejstarší známé křty.....	39
4.5	Pohanská reakce proti Bořivojovi	44
4.6	Kostel panny Marie	47
4.7	Křesťané vs. pohané.....	48
4.8	Přežívání pohanských zvyklostí do konce 11. století.....	52
5	Závěr	54
6	Seznam pramenů a literatury	57
7	Resumé.....	58
8	Přílohy.....	59

1 Úvod

Tato bakalářská práce pojednává o motivech pohanství v české literární tvorbě, jež vznikala v 10. až 12. století. Za zdroj informací mi posloužily zejména nejstarší legendy (václavské, ludmilské a vojtěšské) a Kosmova kronika Čechů, která je po staletí pokladnicí nejen cenných historických informací, ale i jedinečného slovesného umění.

S nejstarší českou literární tvorbou jsem se setkala již na základní škole a jako naprostou většinu žáků mě zprvu vůbec neoslovila. Bylo to způsobeno tím, že mi ji nikdo neuměl správně podat, přiblížit. Proto jsem ji takřka bez přemýšlení odložila a vrátila jsem se k četbě „modernější“. Kouzlo nejstarší etapy vývoje naší literatury jsem objevila teprve na vysoké škole, kde jsem se přesvědčila o tom, jak je důležité umět starší českou literaturu (především její nejstarší tvorbu) čtenáři správně představit. Od počátků našeho literárního dědictví nás dělí více než tisíc let, a proto se cesta k nejranějším našim literárním památkám může jevit kvůli velké časové propasti obtížnou. Avšak objeví-li čtenář krásu a jedinečnost starší české literatury, stane se jeho vášní navždy. Nejranější památky nebyly přínosem jen své době, dokáží nás obohatit i dnes.

Právě pohanství jsem se rozhodla věnovat zejména proto, že zůstává stejně opomíjeno, jako zůstává nedoceněna starší česká literatura. Je nesmírná škoda, že mizí z lidského povědomí, neboť všechny etapy vývoje se podílely na spoluutváření společnosti, jakou známe dnes, a tím se stávají nedělitelnou součástí nás samých.

Cílem bakalářské práce pak bylo osvětlit dobu pohanskou, která dnes již zůstává zahalena mnohými tajemstvími. Vycházela jsem především z primárních pramenů (legend *Crescente fide*, *Gumpoldovy legendy*, *I. staroslověnské legendy o sv. Václavu*, *Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eiu*, *Fuit in provincia Boemorum*, *Est locus*, *Nascitur purpureus flos* a *Kosmovy Kroniky Čechů*) a také z studií Dušana Třeštíka, Václava Chaloupeckého, Vladimíra Karbusického a dalších.

V první kapitole jsem se snažila alespoň okrajově postihnout společenský kontext od doby příchodu našich předků do vlasti až do 12. století, jelikož správná orientace v soudobé společnosti je nezbytná při studiu a k pochopení starší české literatury. Souhrn historických souvislostí jsem zařadila do bakalářské práce hned na počátek,

abychom mohli pokračovat v dalším výkladu a nemuseli se postupně zabývat zásadními historickými událostmi jednotlivě.

Ve druhé kapitole jsem se již věnovala kultuře písemné. Pokusila jsem se objasnit, co vše zahrnuje pojem *starší česká literatura*. Vzhledem k orientaci práce na pohanské motivy bylo nutné se zaměřit i na období předliterární, kdy se lidová slovesnost utvářela též, ale pouze ústní, a proto je samozřejmě jen těžko prokazatelná. Také bylo vhodné představit si českou literární tvorbu 10. až 12. století, zejména pak díla, z nichž jsem čerpala pohanské motivy. Jednalo se o nejstarší naši hagiografii a *Chroniku Boemorum*. Legendy jsem rozložila do chronologické řady podle doby jejich vzniku pro pochopení jejich vzájemných souvislostí. V Kosmově *Kronice Čechů* jsem se pokusila objasnit důvody, jež vedly Kosmu k sepsání tohoto literárně-historického skvostu, a zjistit, k jakým účelům měla kronika sloužit.

V další kapitole jsem se už zabývala studiem jednotlivých motivů pohanství. Motivy jsem podle tematiky roztřídila do osmi základních okruhů. První okruh motivů vypovídá o příchodu předků do země; další o institutu soudců a postupném budování panovnické moci; jeden okruh jsem vymezila pro hadačky a vědmy, nejstarší známé křty a následnou reakci proti křtu Bořivoje, jenž nechal vystavět kostel Panny Marie v Praze, jemuž jsem se věnovala též. V závěru jsem se snažila shrnout střety pohanů a křesťanů v naší vlasti. Protipohanským nařízením Břetislava II. byl inspirován motiv poslední.

Veškeré studium pohanství jsem v bakalářské práci opírala nejen o literaturu, ale nezbytnou pomocnicí a zdrojem informací mi byla archeologie, která zůstala mnohdy jediným pramenem, jenž mě mohl v mých závěrech usměrnit.

V příloze jsou obsaženy obrázky z archeologických výzkumů, o které jsem se opírala při studiu pohanských motivů.

2 Společenský kontext doby sepsání děl

2.1 Historické souvislosti

Po vylití potopy, která potrestala lid, jenž se opovážil stavět babylonskou věž, byli pozemšťané za tu opovážlivost rozptýleni božskou mstou do mnoha jazykových rodů, podle počtu mužů. Jedna takováto družina dorazila i do našich končin, které nesly společné jméno Germánie. Ta tenkrát zaujímala širé lesní pustiny a podle Kosmy byla bez lidského obyvatele. *Když do těchto pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli – neznámo s kolika lidmi – hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, ... prvá založil obydlí a s radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl.*¹ Tak si na počátku 12. století představoval první osídlení Čech náš nejstarší dějepisec Kosmas. Jen jedině je na Kosmově zprávě reálné – vědomí příchodu předků do země. Nevěděl však nic o jejich keltských a germánských předchůdcích. První svědectví, jež nám potvrzuje fakt, že se Slované usídlili ve střední Evropě, podává Prokopios z Kaisareie (zemřel asi r. 562).² Další důležité zprávy o Slovanech nám poskytuje Iordanes. Ve svých historických dílech (vznikla v polovině 6. století) nazývá Slovany početným a nesmírné prostory zaujímajícím lidem.³ Ovšem nemáme žádná svědectví o tom, kdy sem slovanské kmeny přišly. Avšak z útržků, jež nám poskytují cizí kronikáři a archeologie (např. Josef Poulík odkryl roku 1952 pohřebiště pražského typu v Přítlukách na levém břehu řeky Dyje),⁴ jsme přece jen schopni doložit pobyt Slovanů ve střední Evropě už od 5. a 6. století.

Pak se nám dostává zpráv až od tzv. Fredegara (psal v polovině 7. století) o jakémsi kupci Sámovi, jenž se přiklonil na stranu Slovanů v boji s kočovnými kmeny Avarů. Tím si vysloužil přízeň slovanského lidu a stal se vládcem prvního

---

¹ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 15 – 16.

² VÁŇA, Zdeněk. *Objevy ve světě dávných Slovanů*. Praha: Odeon, 1977, s. 8 – 9.

³ Tamtéž, s. 9.

⁴ Tamtéž, s. 12 – 13. Josef Poulík v Přítlukách odkryl asi 436 hrobů, od prostých žárových až po birituální (tj. se spálenými i nespálenými těly) pod mohylami. Nedaleko se nacházelo i sídliště na ploše asi 1 km² pozůstávalo z malých chat čtvercového půdorysu (3, 5 – 4 m), zahloubených částečně do země (tzv. polozemnice) a vybavených v rohu kamennými krby. Koncentrace obyvatelstva, kterou toto naleziště dokumentuje, je zcela neobvyklá, neboť většina osad i pohřebišť pražského typu je poměrně malých rozměrů. Poulíkovy výzkumy umožnily datovat alespoň rámcově nálezy pražského typu do doby od konce 5. až do 7. století.

„předstátního“ útvaru našich předků, tzv. Sámova kmenového svazu. Roku 631 zvítězil nad Franky v bitvě u Wogastisburku.⁵ Po Sámově smrti se kmenový svaz rozpadl (po 35 letech). O dalším vývoji nemáme delší dobu žádné informace. Až v 9. století se nám dostává zpráv o prvním útvaru s formou raně středověkého státu na našem území, o Velké Moravě, který tak nazval v 10. století císař Konstantin VII.⁶ Velká Morava, jejíž jádro se nacházelo na jižní Moravě a západním Slovensku, vznikala od 9. století pod vládou Mojžírovců. Prvním knížetem byl Mojmír I., v pramenech se objevuje od roku 830. Má se za to, že již on přijal křesťanství. Svou vládu podpořil vyhnáním nitranského knížete Pribiny.⁷ Roku 846 se vlády ujmul Rostislav, již jako křesťan s podporou východofranckého krále Ludvíka Němce II., jak uvádějí *Letopisy fuldské*. Tato kooperace trvala do roku 855. Věděl, že k oslabení jeho říše musí získat i církevní nezávislost. A proto poslal k římskému papeži Mikuláši I. žádost, aby mu poslal vyšší církevní hodnostáře, kteří by byli základem pro moravské biskupství. Z Říma se mu však odpovědi nedostalo, a tak se obrátil na byzantského císaře Michala III., od něhož se mu dostává odpovědi takřka ihned; rozhodl se roku 863 vyslat misii na Velkou Moravu v čele s bratry Konstantinem a Metodějem. Tím byly položeny základy k trvalým stykům s Byzantskou říší. Od roku 869 Ludvík Němec dočasně obsadil za pomoci Svatopluka (Rostislavův synovec) Velkomoravskou říši. Rostislav byl vězněn a oslepen. Již roku 871 byl uvězněn i Svatopluk. Když byl později propuštěn, vrátil se na Velkou Moravu a v čele Moravanů se obrátil proti bavorskému vojsku. Boje trvaly do roku 874. Patrně po roce 872 se jeho spojencem stal český kníže Bořivoj (měl za manželku sv. Ludmilu, jež byla zavražděna na popud své snachy Drahomíry roku 921). Po Bořivojově smrti (888 nebo 889) převzal Svatopluk vládu nad Čechami. Asi po Svatoplukově smrti (již ve středověku se však věřilo, že záhadně zmizel a dožil jako poustevník v klášteře na *stráni hory Zobru*)⁸ převzal vládu Mojmír II. Za jeho vlády si vymohli Češi nezávislost pod vedením knížete Spytihněva I. Neúspěšné boje v letech 903 – 907 velkomoravských a bavorských vojsk s Maďary měly za následek vyvrácení Velkomoravské říše.

Český stát se formoval zprvu v rámci Velké Moravy pod vedením Přemyslovců.

---

⁵ VÁŇA, Zdeněk. *Objevy ve světě dávných Slovanů*. Praha: Odeon, 1977, s. 17 – 26. Josef Váňa se v kapitole „Co Fredegar zamlčel“ pokouší pomocí archeologických výzkumů stanovit, kde se dříve mohl nacházet tajemný Wogastisburk.

⁶ RANDÁK, Jan a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha: Euromedia Group, 2011, s. 42.

⁷ Tamtéž, s. 42.

⁸ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, 37.

Po vymanění se Velkomoravské říši po Spytihněvově smrti (915) se vlády ujal jeho bratr Vratislav I., jenž patrně zahynul již za šest let v bitvě s Maďary, a to znamenalo počátek regentské vlády jeho ženy Drahomíry, kterou vystřídal až roku 925 její syn Václav, jenž byl po otcově smrti příliš mladý a nezpůsobilý vládnout. Dne 28. září 935 byl zavražděn družiníky svého mladšího bratra Boleslava I., jenž ještě prý v ten den jel do Prahy a vyvraždil všechny Václavovy stoupence a ujal se vlády. Podmanil si *všechna knížata kmene Čechů a prostřednictvím hradů zavedl systematickou správu země*.⁹ Po patnáctileté válce uzavřel mír se saským vévodou Otou I. uzavřel mír a s jeho pomocí porazil roku 955 Maďary v bitvě na Lechu. K Čechám připojil severní Moravu, západní Slovensko, Slezsko a Krakovsko). Roku 972 nastoupil kníže Boleslav II., jenž o rok později založil v Praze biskupství podřízené Mohuči (Prvním biskupem se stal Dětmar, druhým sv. Vojtěch z rodu Slavníkovců, který byl roku 997 zabit pohanskými Prusy). V letech 1002 – 1034 vypukl krvavý boj o moc (Boleslav III., Vladivoj, Jaromír, Boleslav I. Chrabrý, Oldřich).¹⁰ Pokleslou moc se podařilo obnovit knížeti Oldřichovi (asi roku 1019 dobyl zpět Moravu) a jeho synu Břetislavovi (roku 1039 dobyl Hnězdno a vydal nejstarší známý český soubor právních nařízení). Kníže Vratislav II. jako první Přemyslovec dosáhl roku 1085 královské nedědičné hodnosti. Za jeho synů nastala doba zmatků a sporů, jež byly ukončeny Soběslavem I. V letech 1172 – 1197 nastalo opět období sporů (Bedřich, Soběslav II., Konrád II. Ota, Václav II., Přemysl Otakar I., Jindřich Břetislav, Vladislav Jindřich).

2.2 Duchovní a sociální proměna společnosti

Pohanství je dnes pro nás už jen velmi těžko představitelné. Pohanské obřady a zvyklosti považujeme za zcela vymýcené. Avšak není tomu tak. Prastaré obyčeje a zvyky jsme si ve svém folkloru udrželi dodnes. Jistě každý z nás zná např. tradici „šťastného vykročení pravou nohou“. Tento zvyk vznikl z pohanského obřadu, díky kterému předpovídali arkonští kněží, jak dopadne válečná výprava: *Zarazili do země kopí tak, aby byla zkřížena (kopí tedy vytvářela podobu ležatého kříže) a posvátný bílý kůň je musel překračovat; jestliže překročil nejprve pravou nohou, bylo to pokládáno za*

---

⁹ RANDÁK, Jan a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha: Euromedia Group, 2011, s. 50.

¹⁰ Tamtéž, s. 418.

*dobré znamení a válečná výprava byla uskutečněna.*¹¹ Podobných obyčejů, jež mají kořeny v pohanské kultuře našich předků, jsme si zachovali nespočet.

Za úpadkem pohanství stojí zavádění křesťanství. Začalo k nám pronikat ze západní Východofrancké říše s latinou jako obřadní řečí, a to patrně od 1. pol. 9. století, o čemž svědčí mj. *Fuldské anály* hovořící o tom, že roku 845 přijal Ludvík Němec v Řezně čtrnáct českých knížat, která žádala udělení křtu svatého. Jejich žádosti bylo vyhověno a 13. ledna téhož roku byla pokřtěna i s doprovodnou skupinou.¹²

V době příchodu byzantských věrozvěstů (863) Konstantina a Metoděje byl tedy český lid křesťanskou kulturou již zasažen, ale zřejmě jen velmi okrajově a jen v určitých společenských vrstvách. Přijímání křesťanství mělo především politické důvody. Sehrálo důležitou roli při sjednocování rozdrobeného českého kmene. Z knížat oceňovali novou víru zejména Přemyslovci, kteří díky křesťanství získali oporu nejen v boji s ostatními knížecími soupeři, ale též s kmenovými a rodovými institucemi.¹³

Pro vytvoření českého národa byly důležité dva jednotící momenty: silná, ústřední panovnická moc a jediné „státní“ náboženství. Východiskem byla christianizace panovnické moci v čele s knížetem Bořivojem I., jenž se nechal pokřtít od biskupa Metoděje na Velké Moravě, jak o tom hovoří Kristián: *„Jestliže se zřekneš model a zlých duchů v nich sídlících,“ pravil biskup Metoděj, „staneš se pánem pánů svých a všichni nepřátelé tvoji budou podrobeni moci tvé a potomstvo tvé každodenně vzrůstati bude jako převeliká řeka, do níž se vlévají proudy rozličných potoků.“ I řekl Bořivoj: „Jestliže tomu tak jest, co překáží, abych byl pokřtěn?“ „Nic,“ pravil biskup, „jen buď hotov z celého srdce věřiti v Boha Otce všemohoucího a jeho Syna jednorozeného Pána našeho Ježíše Krista a v Ducha Utěšitele, osvětitel vřech věřících, nejenom pro světské blaho, ale i pro spásu své duše, aby sis získal slavnou palmu věčnosti a stal se účastným společenství svatých v nevýslovné radosti.“ Tímto a podobným jako med plynoucím povzbuzováním roznicená mysl jinochova prahla přijmouti milost křtu, i vrhnuv se s celou družinou na zemi k nohám biskupovým, velmi snažně ho prosil, aby se tak bez prodlení stalo.¹⁴*

---

¹¹ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1967, s. 136.

¹² TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 81 – 82.

¹³ ŽEMLIČKA, J. *Čechy v době knížecí*. Praha: Lidové noviny, 2007, s. 20.

¹⁴ CHALOUPECKÝ, Václav (ed.). *Na úsvitu křesťanství*. Praha: ELK, 1942, s. 107. (*Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmile ave eiu*)

Milost křtu přijala nakonec i jeho manželka Ludmila, *a od toho dne (...) všechno jejich království vzrůstalo víc a více.*¹⁵

Nová víra se v zemi šířila nerovnoměrně. Nejdříve přijalo novou víru okolí knížete, družina a velmožové. Na venkově však pohanské zvyklosti přetrvávaly déle. Pro podporu jednotné víry na celém území byli žádoucí domácí světcí. Ustanovení vlastních světců mělo také podpořit církevní nezávislost a vymanění se z cizího duchovního vlivu. Také vytvoření domácího duchovenstva mělo již vytvořit hráz proti rozpínavosti Východofrancké říše ohrožující Velkou Moravu při pronikání na východ.¹⁶

Oslavování světců byl velmi strategický politický tah, jehož využil především sílicí rod Přemyslovců zesvětštěním kněžny Ludmily a jejího vnuka knížete Václava. Podle dřívějšího přesvědčení se totiž věřilo, že v žijících členech dynastie koluje světcova krev, a tak se stávali též posvátnými a nedotknutelnými.¹⁷ To podporovalo sjednocení země a centralizaci panovnické moci. Proto v době 10. až 11. století byly psány právě legendy sloužící ke glorifikaci přemyslovských světců.

Nově vznikajícímu národu dále chybělo sebevědomí, historie a nedostávalo se mu vlastní tradice. Souvislé historické pásmo plně schopné konkurovat sousedním vyspělým zemím vytvořil náš první dějepisec Kosmas. Avšak funkci kroniky suplovaly i legendy vyprávějící o domácích světcích, které se zmiňováním o nich také dotýkaly národních dějin.

---

¹⁵ CHALOUPECKÝ, Václav (ed.). Na úsvitu křesťanství. Praha: ELK, 1942, s. 61. Takto se vyjadřuje latinská legenda o sv. Ludmile *Fuit in provincia Boemorum*. Potvrzuje nám, že křesťanství bylo oporou a podpůrným momentem politické moci Přemyslovců.

¹⁶ TICHÁ, Zdeňka. *Cesta starší české literatury*. Praha: Panorama, 1984, s. 10.

¹⁷ HRABÁK, Josef. *Starší česká literatura*. Praha: SPN, 1979, s. 53.

3 Písemná kultura

3.1 Charakteristika starší české literatury

Starší českou literaturu můžeme charakterizovat jako úsek literárního vývoje od počátků naší literární tvorby do tzv. národního obrození. Jedná se tedy o údobí od 9. století do sedmdesátých let 18. století. Starší česká literatura je odrazem feudálního uspořádání společnosti, a proto se její pojetí někdy kryje s pojmem literatura období feudalismu.¹⁸

Avšak nejstarší představitelkou naší slovesné kultury je slovesnost ústní. Předpokládáme, že její počátky spadají až do doby, kdy máme doložen pobyt slovanského obyvatelstva na našem území, tj. od 5. – 6. století.¹⁹ Jednalo se o ústní lidovou slovesnost pohanského rázu. Bohužel však pro ni nemáme přímých stop, jelikož nebyla zapisována. Nositelé a šířitelé této tradice totiž neznali písmo. A proto obraz, který si o této nejranější době můžeme učinit, je pouze hypotetický. O tomto období opět částečně vypovídají hmotné archeologické nálezy, jako např. archeologem Josefem Váňou zmiňovaný hliněný kotouč s vypíchaným symbolem slunce, který objevil při průzkumu hradiště u Libušína.²⁰

Počátky české literární tvorby jsou úzce spjaty s potřebami duchovenstva, které disponovalo výlučným postavením v kulturním životě. Ústní podání určitých informací nebylo v Čechách až do 10. století fixováno do literární podoby, písemnictví dlouho představovalo jen nepatrnou část slovesné tvorby. V raném středověku vznikaly výlučně duchovní spisy. Tento nepoměr duchovní a světské literatury vznikl z toho důvodu, že písmem disponovala téměř výlučně jen vrstva vzdělaných duchovních feudálů. Naopak lidová vrstva, která byla konfrontována se zcela jinými životními problémy, produkovala slovesnost ústní, jež zaznamenána nebyla.²¹ Přesto i písemnictví raného středověku má v podstatě charakter orální, jelikož vycházelo z dobových zvyklostí a šířilo se převážně ústní cestou, tj. nesloužilo k tichému čtení tak, jak je tomu zvláště dnes, nýbrž sloužilo k hlasitému přednesu. Situace se změnila až s rozvojem vzdělání

---

¹⁸ ŠVÁB, Miloslav. *Přehled dějin starší české literatury*. Praha: SPN, 1964, s. 22.

¹⁹ Tamtéž, s. 22.

²⁰ VÁŇA, Zdeněk. *Objevy ve světě dávných Slovanů*. Praha: Odeon, 1977, s. 32.

²¹ HRABÁK, Josef. *Starší česká literatura*. Praha: SPN, 1979, s. 8.

(zakládání katedrálních a městských škol), v době husitské a zcela jiná situace nastala s příchodem knihtisku.

3.2 Předkřesťanská ústní slovesnost

Nejstarší ústní slovesnost tvoří jakési „předhistorické“ pásmo naší literatury. Tuto nejstarší dobu společenského vývoje vyznačuje rozklad kmenového zřízení.

V tomto období vznikala s největší pravděpodobností nejstarší epika i lyrika.

Lyriku reprezentovaly zejména písně, které vyrůstaly z pohanského kultu a jeho zvyklostí. Tyto písně se rodily a byly zpívány za různých okolností. Příležitostí k nim byl jistě pohřeb, jenž se většinou konal v lesích a probíhal formou kremace. Pozůstatky mrtvého uložili do popelnic, tj. do popelečných schránek, do nichž byly přidány i některé památeční předměty.²²

Existovaly také různé báje a mýty zrozené z lidské bezradnosti, strachu z nevysvětlitelných jevů a bezmocné závislosti na přírodním dění. Důležitou úlohu v těchto mýtech hráli bohové a démoni, kteří byli personifikovanými přírodními silami.²³ Tyto bůžky lidé obdarovávali nejrozmanitějšími oběťmi, především zvířecími.

Kvůli těsné vazbě s přírodou vnímal lid život cyklicky, podle ročních období. To vedlo ke vzniku oslav, jako např. slavností příchodu jara, letnic atd. A ty se jistě neobešly bez různorodých zařikadel či písní, které byly často doprovázeny i tancem.

O všech našich hypotézách nás zčásti ujišťuje i Kosmas ve své kronice: *Též i pověrečné zvyky, jež vesničané, ještě napolo pohané, zachovávali v úterý nebo ve středu o letnicích tím, že přinášeli dary, u studánek zabíjeli oběti a zlým duchům obětovali, dále pohřby, jež se děly v lesích a na polích, a hry, jež podle pohanského obřadu konali na rozcestích a křižovatkách jako pro odpočinutí duší, a konečně bezbožné kratochvíle, jež rozpustile provozovali nad svými mrtvými, volajíce prázdne stíny a majíce škrabošky na tvářích, tyto všechny ohavnosti a jiné bezbožné výmysly vplnil ten dobrý kníže, aby se již budoucně nedály v lidu božím.*²⁴ Kosmas tu také přináší hodnotnou informaci o existenci maskových kultických her. Tyto dramatické výstupy nezůstaly bez vlivu na duchovní i světské divadlo středověké (jsou v nich kořeny některých postav těchto her,

²² VÁŇA, Zdeněk. *Objevy ve světě dávných Slovanů*. Praha: Odeon, 1977. s. 11.

²³ ŠVÁB, Miloslav. *Přehled dějin starší české literatury*. Praha: SPN, 1964, s. 23.

²⁴ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 143.

např. čertů a bláznů).²⁵ Masky byly při dramatické tvorbě používány již minimálně od doby antiky (řecká tradice).

Mezi lyriku patřily i ukolébavky, hádanky a přísloví. Nesmíme opomenout i lyrické útvary vznikající při kolektivních činnostech, jako např. písně pracovní či válečné.

Z epických útvarů se dá předpokládat existence bajek, pohádek, pověstí, ale bohužel nemáme doložen rozsáhlý hrdinský epos, jaký nacházíme u Slovanů východních a jižních. Nejvýše můžeme připustit tvorbu menších hrdinských písní baladického rázu.²⁶

O pověstech dříve panoval názor, že se jako jediné zachovaly poměrně věrně díky Kosmovu zpracování historie českého národa. Tento názor prezentuje např. Miloslav Šváb ve svém *Přehledu dějin starší české literatury*. Píše: *Zvláště o posledním útvaru, pověstech, si můžeme udělat konkrétnější představu než o kterémkoli jiném. Byly totiž zachovány aspoň zčásti později u některých našich křesťanských kronikářů, u Kosmy (zemř. 1125), u Dalimila (poč. 14. stol.) a u Václava Hájka z Libočan (v jeho Kronice české z r. 1541). U nejstaršího Kosmy v jeho latinské kronice jsou nejméně rozsáhlé ve srovnání s jejich růstem u dalších kronikářů a jsou upraveny a pozměněny ve stylu antické četby Kosmovy. Jejich větší rozsah u Dalimila a další u pozdního Hájka není způsoben silnější přítomností tvůrčí fantazie autorů v tomto směru, ale souvisí s jejich hlubší pozorností k těmto lidovým útvarům s historickým jádrem významným pro život feudálního národa.*²⁷ Ovšem s tímto úsudkem nesouhlasí převážná většina literárních historiků, mj. se tomu věnoval Vladimír Karbusický v *Nejstarších pověstech českých*,²⁸ kde podává svědectví o omylu, že předlohou pro vytvoření Kosmovy historie Čechů byla lidová slovesnost domácí, pověsti, jež starci vyprávěli svým vnukům, ti svým atd. Tedy že se nechal inspirovat slovesností, která se v lidu tradovala od nepaměti. Jedná se ale jen o jednu z hypotéz.

Pověst, je *ústně šířená zpráva nebo vyprávění o nějakém místě nebo osobě*.²⁹ Ladislava Lederbuchová vymezuje pověst jako *výpravný žánr ústní lidové*

---

²⁵ TICHÁ, Zdeňka. *Cesta starší české literatury*. Praha: Panorama, 1984, s. 8.

²⁶ ŠVÁB, Miloslav. *Přehled dějin starší české literatury*. Praha: SPN, 1964, s. 23.

²⁷ Tamtéž, s. 23. Jedná se o Švábův dosti odvážný názor, protože orální inspiraci Dalimilovu a Hájkovu prakticky dokázat nelze.

²⁸ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1967.

²⁹ MEJSTRÍK, Vladimír. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy*. 3. opr. vyd. Praha: Academia, 2004, s. 300.

slovesnosti.³⁰ Štěpán Vlašín ji přirovnává k pohádce. Tvrdí, že si jsou podobné až na to, že pověst je reálněji vázána časem, místem, zvláštním předmětem, osobou nebo událostí a činí si nárok na věrohodnost, přestože je spjata s nadpřirozenými jevy.³¹

I to nám nasvědčuje, že Kosmas zřejmě zaznamenal ústně šířené zprávy. Vladimír Karbusický tvrdí, že se však nejednalo o ústní podání tradující se odedávna mezi našimi slovanskými předky. To ovšem neznamená, že se na našem území žádné pověsti nerodily. Jen je nesmíme příléhavě ztotožňovat s kronikářovou osnovou.

3.3 Kořeny českého písemnictví

Jak už bylo v předchozí kapitole řečeno, počátky českého písemnictví jsou úzce spjaty s křesťanstvím. Základy k němu položili na Velké Moravě bratři Konstantin a Metoděj tím, že vytvořili církevní provincii, slovanské písmo (hlaholici) a zavedli do domácí literatury staroslověnštinu (umělý jazyk našim předkům srozumitelný, protože jeho podoba vycházela z nářečí Slovanů usídlených v okolí Soluně). Věrozvěsti totiž přišli s myšlenkou výkladu slova božího v jazyce lidu srozumitelném, nejlépe tedy výkladu v jazyce jim vlastním. Přímoou prací Konstantina a Metoděje, nebo prací jejich žáků vznikla rozmanitá díla. Spisy povahy právní reprezentoval *Zákon sudnyj ljudem* a *Nomokánon*. Umělecký ráz nesl *Paterik* a zvláště uměleckou intenci poskatovala nejstarší dochovaná básnická skladba ve slovanském jazyku, která byla napsána na Moravě – *Proglas*. Jedná se o předmluvu k překladu evangelií, kterou složil zřejmě sám Konstantin.

Avšak za nejcennější skladby této doby považujeme prozaická díla, jež jsou hodnotná po umělecké stránce i pro svůj pramenný význam, *Život Konstantinův* a *Život Metodějův*. *Život Konstantinův* vznikl záhy po jeho smrti (zemřel 14. února 869), v rukou jeho učedníků, pravděpodobně v rukou Klimenta, biskupa velického.³² Dne 6. dubna 885 zemřel i Metoděj a na jeho památku se zrodila skladba *Život Metodějův*. Dobu vzniku i autora díla je dosti těžké určit. Dříve byl autor tohoto životopisu slučován s autorem *Života Konstantinova*, dnes je tento názor ale zpochybňován.

---

³⁰ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem*. Jinočany: H & H Vyšehradská, 2002, s. 250.

³¹ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 287.

³² CHALOUPECKÝ, Václav (ed.). *Na úsvitu křesťanství*. Praha: ELK, 1942, s. 17.

Po Metodějově skonu, za vlády Svatopluka, který se přiklonil k nitranskému biskupu Wichingovi a jeho latinské bohoslužbě, došlo na Moravě k persekuci jejich žáků, ti našli útočiště zejména v Bulharsku a Charvátsku. Tak vznikla jižní a později východní větev slovanské bohoslužby a slovanské literární tvorby, která pak našla následovníky zejména na Rusi v pravoslavném křesťanství. Západní větev bohoslužby byla reprezentována literární tvorbou psanou v jazyce latinském, východní v jazyce staroslověnském.³³

3.4 Literatura 10. až 12. století

Po rozpadu Velkomoravské říše (asi roku 906) se na našem území budoval silný feudální stát, přičemž na sebe strhával pozornost sílící rod Přemyslovců, který postupně budoval a upevňoval své středočeské dominium. Země se postupně sjednocovala: politicky (zejména přispělo krvelačné povraždění Slavníkovců roku 995), duchovně (křesťanství nemilosrdně zatlačovalo pohanství do pozadí jako přežitek staré rodové společnosti) i jazykově. U poslední tendence se zastavme. Po Metodějově smrti se rozhořel na našem území boj o spisovný jazyk mezi latinou a staroslověnštinou. Nešlo však jen o to, v jaké řeči bude psána literatura a v jakém jazyce se bude kázat. Tento zápas měl v nitru daleko závažnější příčinu. Šlo v podstatě o celkovou kulturní a politickou orientaci.

Písemnictví mělo dále výlučně duchovní ráz, tvůrcem i konzumentem bylo duchovenstvo a na jeho půdě se také o budoucnosti spisovného jazyka rozhodovalo. Klérus byl podřízen moci světské i duchovní, ale i přesto disponoval silnou politickou mocí.

Nejstarší památky tohoto období jsou staroslověnské i latinské, nicméně staroslověnská literatura postupně podléhala latinskému tlaku. Slovanská vzdělanost se soustřeďovala v Sázavském klášteře (založen 1032). Osudy tohoto klášteře potvrzují nepevnost slovanské tradice: po pol. 11. století museli slovanští mniši tento klášter opustit, pak se opět navrátili, aby pak byli v roce 1096 vyhnáni úplně.

Latinské písemnictví si budovalo cestu již od poloviny 10. století.³⁴ Hlavně byly

---

³³ CHALOUPECKÝ, Václav (ed.). *Na úsvitu křesťanství*. Praha: ELK, 1942, s. 14.

³⁴ ŠVÁB, Miloslav. *Přehled dějin starší české literatury*. Praha: SPN, 1964, s. 36.

psány legendy a kázání. V tomto období se už také setkáváme s prvními projevy naukové literatury, právní a historické. Latinská literatura dosahuje svého vrcholu ve 12. století, kdy vytlačila staroslověnské písemnictví docela. Nejvýznamnějším a nejvyspělejším latinským dílem 12. století je bezpochyby Kosmova *Kronika Čechů*.

3.5 Nejstarší hagiografie

Legendy („*to, co má být čteno*“) byly ve středověku velmi hojným žánrem literární tvorby. Hlavní postavou byl martyr, svědek Kristův. Speciálním rysem našich nejstarších legend je tzv. *martyr novus*, nový svědek křesťanského triumfu.³⁵ Všude tam, kde byla založena nová křesťanská diecéze, nová duchovní provincie, bylo totiž zapotřebí domácího světce, vlastního patrona.

Legendy sloužily k oslavování svatých. Podle toho, na co bylo jejich vyprávění zaměřeno, dělíme jejich text na „život“ (*vita*), „umučení“ (*passio*), se kterým bezprostředně souvisí následné přenesení ostatků (*translatio*), ale vrcholem všeho byly zázraky (*miracula*). Někdy bývá v legendárních skladbách spojeno více těchto prvků, nebo dokonce všechny v jeden celek.

Z literárního hlediska hodnotíme legendy jako vysoce tendenční a stylizovaná díla, v nichž věcný dějepisný obsah ustupoval čím dál tím více do pozadí. Vznikaly cíleně za účelem podpory křesťanské víry, glorifikace světců a dále pro morální poučení. Tyto prozaické či básnické skladby byly předčítány při bohoslužbách ve výroční dny mučedníků. Často obsahovaly prvky nehistorické a někdy i pohádkové, jejichž zdrojem byla zbožná fantazie, středověký mysticismus a některá lidová vyprávění, někdy dokonce předkřesťanského původu.³⁶

Z legend se také postupně stávalo schematické vyprávění o dokonalých postavách, které zcela postrádaly individualismus, neboť světec vlastně nesměl postrádat pouze čtyři základní charakteristiky: svatým se mohl stát jen věrný následovník boží, jenž byl neoblomný ve své víře; dále by neměl postrádat vůli pomáhat bližním, věnovat se charitativním činnostem, jak např. vypráví legenda *Crescente fide* o dobrotivosti sv. Václava: *A k sirotkům byl milosrdný, lkajících a vdov byl otcem a*

---

³⁵ KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad, 1969, s. 14.

³⁶ *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1987, s. 415.

raněných dobrotivým utěšitelem. Hladové sytil, žíznivým nápoje poskytoval a šaty svými nahé odíval, nemocné navštěvoval, mrtvé pohřbíval, cizince a pocestné jako vlastní příbuzné rád přijímal, kněžím a klerikům uctivě přisluhoval a bloudícím cestu pravdy ukazoval.³⁷ Dalším předpokladem přijetí mezi svaté byla mučednická smrt, nejlépe však za prolití krve, což se jevílo jako nejpádňější důkaz pro následování Krista. Byla si toho vědoma asi i sv. Ludmila, když za ní přijeli vrazi, aby ukončili její život. *Tu s pláčem jim řekla: „Zadržte, bratři, maličko, aspoň než dokončím svou modlitbu!“ A s rukama rozepjatýma modlila se k Pánu. Domodlivši se řekla jim: „Zapřísahám vás, bratři, setněte mne!“ To totiž říkala, aby si prolitím krve zasloužila přijetí koruny mučednické.*³⁸ Ale asi nejdůležitějším předpokladem přijetí mezi svaté bylo vykonání nějakého zázraku, ať už tyto zázraky vykonal světec sám (záhadné uzdravení nevléčitelných atd.), nebo se tyto zázraky děly po jeho smrti (neporušené ostatky, podivné jevy v okolí hrobu, při přenesení ostatků...). A proto je mj. hagiografická tvorba spjata s vyvinutou topikou (řecky *topos* – místo), což je zákonitost použití určitých „povinných míst“ textu, dále i společných míst (*loci communes*).³⁹ Proto si položíme otázku, do jaké míry můžeme považovat legendy za historický pramen.

Při studiu pohanských motivů jsme se rozhodli vycházet především z ludmilských, václavských a vojtěšských legend.

Pravděpodobně nejstarší naší zachovanou hagiografickou památkou je *Život knížete Václava*, také zvaný jako *I. staroslověnská legenda o sv. Václavu*. Tato legenda byla považována za nejstarší kvůli své prostosti, konkrétnosti a kvůli tomu, že líčí sv. Václava spíše jako knížete a nepodává vlastně svědectví o tom, že byl svatý. V nedávné době se však rozhořel spor o její stáří a někdy se pochybuje o tom, že vznikla těsně po Václavově smrti.

Pokud nebudeme věřit její starobylosti, potom bychom za nejstarší dochovanou václavskou legendu museli považovat latinský spisek začínající slovy *Crescente fide Christiana* (Když šířila se víra křesťanská). Václav Chaloupecký tvrdí, že vznikl v první polovině 10. století.⁴⁰ Dále míní, že autorem *Crescente fide* byl Čech a zpracoval ji

---

³⁷ CHALOUPECKÝ, Václav (ed.). *Na úsvitu křesťanství*. Praha: ELK, 1942, s. 80.

³⁸ Tamtéž, s. 62. O tom vypráví latinská legenda *Fuit in provincia Boemorum*.

³⁹ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 36.

⁴⁰ CHALOUPECKÝ, Václav (ed.). *Na úsvitu křesťanství*. Praha: ELK, 1942, s. 15.

zřejmě ještě za života Boleslava I. (zemřel 972).⁴¹ Dušan Třeštík ovšem hájí názor, že ji sepsal nedlouho po založení pražského biskupství jeden z kněží pražského archipresbyteriátu na Pražském hradě. Tento kněz byl původně mnichem kláštera sv. Jimrama v Řezně.⁴² Legenda je poměrně stručná a odráží existenční zápas nově zavedeného křesťanství.

Nedlouho po ní vznikla latinská legenda *Fuit in provincia Boemorum* (Byl v české zemi). Dušan Třeštík posouvá dobu vzniku, na rozdíl mj. od Chaloupeckého, jenž ji opět klade do 1. pol. 10. století, až za r. 974, a podle textologického výzkumu zjistil, že zřejmě pochází ze stejného prostředí jako *Crescente fide* a má možná i stejného autora. Také z toho důvodu, že obě legendy čerpají ze *Života sv. Jimrama*.⁴³

V poslední třetině 10. století napsal *Gumpold*, biskup v italské Mantově, který zřejmě nějakou dobu pobýval v Praze, legendu na přání císaře Otty II. (975 – 985) o sv. Václavu. Gumpold v ní zpracoval a rozšířil základní václavský text legendy *Crescente fide*.⁴⁴

S největší pravděpodobností vzniklo ještě v 10. století i rozsáhlé vypravování *Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius*. Jde o latinskou skladbu tzv. Kristiána. O autorovi a době vzniku se vede více než století neustálý spor. Dodnes není podán zcela rozhodující argument, jenž by tyto rozepře ukončil. Za jejího autora se prohlašuje mnich Kristián, příbuzný druhého pražského biskupa Vojtěcha, a svým vznikem se dílo hlásí do let 992 – 994. Josefem Dobrovským byl tento spis označen za falsum ze 14. století. V nedávné minulosti ho někteří moderní historikové kladli rovněž do 14. nebo alespoň do 12. století (byli to např. Rudolf Urbánek, František Vacek, Václav Novotný, Zdeněk Fiala). Nejnovější přesvědčení o pravosti *Kristiána* podali Josef Pekař, Jaroslav Ludvíkovský nebo Dušan Třeštík. Pro nedostatek přesvědčivých důkazů o nepravosti *Kristiána* tento jejich názor převládá, a tak s ním budeme zacházet i my v naší práci. Kristián se snažil o rozšíření své legendy (říká to v úvodu), hovoří nejen o sv. Ludmile a sv. Václavu, ale dokonce i o počátcích křesťanství na Moravě za působení Konstantina a Metoděje a zmiňuje se i o prvním českém knížeti Přemyslovi,

---

⁴¹ CHALOUPECKÝ, Václav (ed.). *Na úsvitu křesťanství*. Praha: ELK, 1942, s. 78.

⁴² TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Academia, 1981. 2. a 3. kapitola a TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 155 – 157. V těchto publikacích se Dušan Třeštík věnuje problematice původu děl *Crescente fide* a *Fuit in provincia Boemorum*.

⁴³ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 117 – 135.

⁴⁴ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 43.

čímž dílo nabývá zřetelných historiografických rysů. Kristián se velmi dobře na svou práci připravil, sebral veškeré starší práce, které měl k dispozici, a sumarizoval je do jednoho celistvého díla.

I. staroslověnská legenda se od *Fuit, Crescente* a *Kristiána* liší pro svou nízkou zidealizovanost postavy sv. Václava. Stejně tak se vymyká i latinská václavská *legenda Vavřincova* (vznikla asi roku 1039). Dokonce nese podobné rysy, a proto se diskutuje o tom, že by mohla čerpat z *I. staroslověnské legendy*. To ale můžeme takřka spolehlivě vyloučit, jelikož Vavřinec byl mnichem v Monte Cassinu v Itálii a arcibiskupem v Amalfi a jistě nemohl ovládat staroslověnský jazyk. Proto předpokládáme starší a rozsáhlejší latinskou václavskou legendu, jež měli před sebou Vavřinec, Kristián i autor *Crescente*.

V první polovině 11. století byla asi v Sázavském klášteře přeložena *Gumpoldova legenda*, výsledkem této práce byla tzv. *II. staroslověnská legenda o sv. Václavu*.⁴⁵

Dalšími hagiografickými dokumenty, o které se budeme opírat při studiu pohanských motivů, jsou legendy vyprávějící o sv. Vojtěchovi. Všechny legendy o sv. Vojtěchovi byly napsány pouze latinsky, což bylo způsobeno jazykovými dispozicemi autorů. Mezi nejstarší a nejvýznamnější řadíme *Canapariovu legendu*, *legendu Brunona z Querfurtu* a *Versus de passione sancti Adalberti*. Za autora první legendy se převážně považuje mnich a později opat kláštera sv. Bonifaci a Alexia na Aventinu v Římě Canaparius. Původní legenda se klade až do roku 999.⁴⁶ V dnešní době bývá Canapariovo autorství zpochybňováno a za autora díla je považován lutyšský biskup Notker.⁴⁷

Autorem druhé zmíněné legendy byl Bruno z Querfurtu. Pocházel ze vznešeného rodu, byl Vojtěchovým spolužákem v Magdeburku a zahynul mučednickou smrtí stejně jako sv. Vojtěch při misii v Prusku (Bruno zahynul roku 1009). Proto se stáří této legendy klade před rok 1009. Jana Nechutová tvrdí, že Bruno napsal legendu jako jakousi polemiku s Canapariem.⁴⁸ Text je sice odlišný, ale to nemuselo souviset se snahou autora polemizovat, nýbrž využívat všech dostupných informací, které Bruno nasbíral při svých cestách střední Evropou.

---

⁴⁵ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 10 – 11.

⁴⁶ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 53.

⁴⁷ Informace z vysokoškolské přednášky o vojtěšských legendách (J. Novotný).

⁴⁸ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 54.

3.6 Historiografie

Po prvních tendencích o dějepiscectví v legendách, nekrolozích a análech vzniká ve 12. století první vyspělé historiografické dílo *Chronika Boemorum* (*Kronika Čechů*). Tohoto nelehkého úkolu se s grácií zhostil Kosmas. O životě autora se dovídáme z jeho vlastní kroniky, zvláště z jejích posledních kapitol, jež se týkají jeho současnosti. Narodil se okolo r. 1045. Věnoval se kněžské kariéře. Základní vzdělání získal při pražském kostele, brzy po r. 1074 odešel studovat do Lutychu. Po návratu se stal nejprve kanovníkem pražské kapituly a později jejím děkanem. Stalo se tomu tak po jeho vysvěcení na kněze 18. června 1099. Byl ženat s Božetěchou, jež zemřela roku 1117, jak zaznamenal do své kroniky. Také se v ní zmiňuje o svém synu Jindřichovi: *Roku od narození páně 1123. V měsíci březnu putovali kmet Dlíhomil, Humprecht, Gilbert a Jindřich, jinak Zdík, a jiní s nimi do Jerusalema; někteří z nich se v listopadu vrátili, někteří tam zahynuli; kmet Dlíhomil zemřel již na zpáteční cestě 8. července a rovněž i Bertold, služebník mého syna Jindřicha, dne 6. srpna.*⁴⁹ Podle těchto zpráv existují domněnky, že byl jeho synem Jindřich Zdík, biskup olomoucký, dodnes však nebyly definitivně potvrzeny ani vyvráceny.

Kosmas se rozhodl sepsat kroniku patrně až na sklonku svého života, asi v letech 1119/ 1122 – 1125. Není však vyloučeno, že první knihu sepsal již v roce 1110.⁵⁰ Přesné datum jeho úmrtí je nám známo z pražského nekrologia a též z poznámky připsané na konci jeho kroniky. Zemřel 21. října 1125.

Chronika Boemorum se nám zachovala v patnácti rukopisech. Sám autor ji rozdělil do tří knih, přičemž se konec poslední knihy (od kapitoly LIX) považuje za možný počátek knihy čtvrté, kterou nestihl dokončit.

První knihu věnoval mělnickému proboštu Šebíři, jak konstatuje v úvodu, v němž můžeme nalézt mnoho skvostných toposů, jimiž vyjadřuje svou skromnost. Také ho v něm žádá, aby kroniku *třetí oko nespátrilo*.⁵¹

Druhá předmluva dedikuje dílo arciknězi Gervasiovi, je dalším výjevem skromnosti, jelikož v ní Gervasia nabádá, aby kroniku svým uměním slovesným uhladil: (...), *rozhodl jsem se dáti ji přezkoušeti Tvé obzvláštní rozumnosti, aby byla podle*

---

⁴⁹ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 193.

⁵⁰ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 67 – 68.

⁵¹ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 11.

*Tvého důvtipného soudu buď vůbec zavržena, že by ji nikdo nečetl, buď, uznáš-li ji za vhodnou ke čtení, aby byla brusem Tvého zkoušení dříve bezvadně vybroušena, anebo spíše, oč ještě více prosím, znova od Tebe lepší latinou vypracována.*⁵²

V této promluvě nazývá své dílo *Kronikou Čechů*. Následuje velmi důležitá zpráva o jeho inspiraci: *A tak jsem počal své vypravování od prvních obyvatelů země české a jen něco málo, co jsem poznal z báječného podání starců, vykládám, ne z touhy po lidské chvále, nýbrž aby pověsti neupadly vůbec v zapomenutí, podle toho jak umím a vím, lásce všech dobrých lidí.*⁵³ Informace, jež zde přináší, jsou pro nás determinující pro správné chápání toho, proč se rozhodl pověsti zaznamenat a z jakých zdrojů čerpal. První kniha *Kosmovy kroniky* líčí historii Čechů od samých počátků, jméno země odvozuje od praotce Čecha, následuje pověst o zrodu Přemyslovců, lucké a dívčí válce, zmínka o Bořivojově křtu a končí se smrtí knížete Jaromíra r. 1037.

Tyto romantické představy o praotci Čechovi, Přemyslu, prvním českém knížeti aj. jsou stále hojně vyprávěné dodnes. Dříve se mělo za to, že vznikly z příběhů předávných našimi předky „z otce na syna“. Ale bádání ukazují závěry jiné. Jsme si téměř jisti, že Kosmas rozhodně čerpal z nějaké epické tradice, která se zachovala až do jeho současnosti. Vladimír Karbusický v *Nejstarších pověstech českých* podává velmi pádné důkazy k domněnce, že nositelem této epické tradice nebyl prostý lid, ale potulní pěvci středověku.⁵⁴ Dokazuje to mj. i na předmluvě mistru Gervasiovi, v níž Kosmas píše, že nechce ocenění, pocty, jinak v překladu podle středověké latiny i finanční odměny, za to, že sepisuje kroniku, kterou píše podle epické tradice – podle starců, u nichž to bylo žádoucí.⁵⁵ Potulní pěvci, autoři epických skladeb, používali pro svá díla jako základ hojně řady *pověrečných představ a magických principů, jež doposud žily v nižších lidových vrstvách, proto v rámci jejich líčení snášelo křesťanské prostředí bez odporu různé „pohanské“ prvky. Tak asi se dostaly některé rysy „obřadní orby“ a „svatého sňatku“ do přemyslovské pověsti, tak lze vysvětlit i velké množství „pohanských prvků“ v druhé velké pověsti zachycené Kosmou, v pověsti o lucké válce.*⁵⁶

---

⁵² *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 12.

⁵³ Tamtéž, s. 12. Latinsky: *senum fabulosa narratio*.

⁵⁴ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1967, s. 95 – 124. Tito pěvci putovali od dvora ke dvoru, zpívali ódy na panovníky a jejich předky, vysmívali se protivníkům. Proto také byli chováni v přízni vladařů, měli volný přístup na všechny dvory a hostiny, jejich umění bylo oceňováno a odměňováno. Často byli velmi zámožní a mnohdy i mocní.

⁵⁵ Tamtéž, s. 95 - 124.

⁵⁶ Tamtéž, s. 65.

Zatím můžeme vyvodit jeden bezpečný závěr: čerpal z nějakého ústního historického podání přístupného ve vyšším společenském prostředí, kde se pohyboval, a toto podání na počátku 12. století už bylo na ústupu, „upadalo v zapomenutí“.⁵⁷ Nejmodernější bádání se však alespoň zčásti vrací k romantikům tím, že za základ epiky předpokládá volné lidové pověsti v písňovém či jiném útvaru, které sloužily jako materiál pěvcům. Do děje jistě zasahoval i sám kronikář, ale rozsah převzatých motivů a zásahů do proudu dění bohužel přesně zjistit nemůžeme.

V první knize Kosmovy kroniky nejprve žádné letopočty nenajdeme. Tuto část nemůže považovat za spolehlivý pramen. Datování se objevuje až od čtrnácté kapitoly, kdy autor k roku 894 řadí křest knížete Bořivoje. I mezi prvými letopočty, jejichž podklad hledal v starších předlohách, najdeme několik nedostatků, jako např. u zmíněného křtu Bořivoje.

Ve druhé knize věnované břevnovskému opatu Klimentovi jsou popisovány události od začátku vlády Břetislava I. do nastolení Břetislava II. roku 1092 mnohem hodnověrněji, jelikož se odvolává na očitě svědky událostí. Kronikář také není úplně nestranným pisatelem. Jako nepřítel východní církve a slovanské bohoslužby potlačuje všechny zprávy o ní.

Třetí kniha pokračuje v líčení českých dějin do smrti Vladislavovy roku 1125 a končí zmínkou o smrti císaře Jindřicha IV. V její předmluvě Kosmas konstatuje, jak je složité a nevděčné psát o své současnosti.

Kosmova kronika je vespělým dílem svého žánru, cenným pramenem historických událostí, zdrojem vrcholného slovesného umění, na něž můžeme být právem hrdi.

---

⁵⁷ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1967, s. 111.

4 Studium pohanských motivů

Při zkoumání pohanských motivů v české literární tvorbě 10. až 12. století si musíme především uvědomit, že pohanské prvky byly předmětem literární perzekuce ze strany křesťanských duchovních. Duchovenstvo jako jediné disponovalo písmem, proto pokud se pohanské motivy v jejich literatuře objevily, jsou většinou zkreslené, neúplné, nebo naopak zveličované, aby vytvářely nežádoucí protiklad ke kýženému křesťanskému ideálu.

4.1 Příchod Slovanů

Jak už bylo v samém počátku práce řečeno, o příchodu Slovanů do naší vlasti nemáme mnoho informací. Z domácích zdrojů se o něm dovídáme až ve 12. století od kronikáře Kosmy. Vytýčil si úkol vytvořit první českou kroniku. Znamenalo to uvážit její osnovu tak, aby nepostrádala nic z toho, co v kronikách bývalo, co měl ve své kronice např. *Regino z Prümü*. Kosmas patřil mezi křesťanské vzdělance. Věděl, že staří Čechové byli pohané, a proto se jako křesťan snažil osvětlit tento temný věk klasickým antickým učením a křesťanskou vzdělaností. Podle jeho představy se Češi do našich krajin dostali asi takto: *Po vylití potopy a změtení lidí, kteří se zlým úmyslem stavěli věž, pokolení lidské, skládající se tehdy asi z dvaasedmdesáti mužů, bylo za takovou nedovolenou a nerozvážnou opovážlivost rozptýleno božskou mstou v tolik různých jazykových rodů, kolik bylo hlav mužských. A jak víme z dějepisného podání, každý z nich se toulal a prchal, a jsouce daleko široko rozptýleni, bloudili po rozličných krajinách světa, a ač jich den ode dne ubývalo na těle, přibývalo jich mnohonásobně z pokolení do pokolení. A tak se lidstvo Boží, vše řídící pokyn rozšířilo po okrsku zemském tolik, že po mnoha stoletích konečně přišlo i do těchto končin Germanie.*⁵⁸ Kosmas se u původu Slovanů odvolává na bibli. Po velké potopě, po stavbě babylonské věže, vzniklo sedmdesát dva jazykových rodů, což bylo odvozeno od počtu Noemových synů. A tak jedna skupina lidí hovořících týmž jazykem dorazila i do našich končin, které Kosmas zasazuje do středoevropského kontextu. Polohu naší země určil přesně. Po lokalizaci naší země pokračoval líčením charakteru krajiny před příchodem Slovanů:

---

⁵⁸ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 15.

*Povrch této země tenkrát zaujímaly širé lesní pustiny bez lidského obyvatele, zněly však hlasně bzukotem rojů včel a zpěvem rozličného ptactva. (...) A poněvadž tato země za těch časů nebyla dotčena rádem a do té doby ještě do ní nevěšel člověk, který by se jí byl dotekl, uznávám za vhodnější o její úrodnosti či neúrodnosti pomlčeti než říci něco nezaručeného. Když do těchto končin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli – neznámo s kolika lidmi – hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým zrakem hory a doly, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu mezi dvěma řekami, Ohří a Vltavou, prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl.⁵⁹ Kronikář předpokládal, že před příchodem českého kmene byla zem nedotčená, neosídlená, a Slovany pak považoval za první obyvatele země. Jak už bylo v kapitole 2.1 řečeno, nevěděl ještě nic o jejich předchůdcích. Byl si jen vědom jednorázového příchodu Slovanů do země. Nové archeologické výzkumy dokazují příchod Slovanů ve dvou hlavních vlnách, z nichž první je reprezentována osadníky s kulturou typu Praha-Korčák, ...druhou vyznačuje keramika přímo předjímající pozdější „slovanský hrnec“.⁶⁰ Kronikářova osnova o předcích hledajících vhodné místo k životu se nápadně podobá biblickému příběhu o Mojžíšovi, jenž hledal zemi zaslíbenou. Další podobnosti můžeme spatřit i ve zbytku Kosmovy pověsti: *Tehdy starosta, jehož ostatní jako pána provázeli, mezi jiným takto promluvil k své družině: „Přátelé, kteří jste nejednou snášeli se mnou těžké trudy cesty po neschůdných lesích, zastavte se a obětujte oběť příjemnou svým bůžkům, jejichž zázračnou pomocí jste konečně přišli do této vlasti, kdysi osudem vám předurčené. To jest ona, to jest ona země, kterou jsem vám – jak se pamatuji – častokrát sliboval, země nikomu nepoddaná, zvíře a ptactva plná, sladkým medem a mlékem vlhnoucí, a jak sami pozorujete, podnebím k obývání příjemná. Vody jsou všude hojné a nad obyčej rybnaté. Zde se vám nebude ničeho nedostávat, protože nikdo vám nebude škoditi. Ale když takový, tak krásný a tak veliký kraj jest ve vašich rukou, rozvažte, jaké by bylo vhodné jméno pro tu zemi.“ Ti hned, jako z božského vnuknutí, zvolali: „Poněvadž ty, otče, sloveš Čech, kde najdeme lepší nebo vhodnější jméno, než aby i země slula Čechy?“**

Tehdy starosta, jsa dojat touto předpovědí svých druhů, jal se z radosti líbati zemi, maje radost, že se má nazývati jeho jménem, pak vstal a obojí dlaň zdvíhaje k nebeským hvězdám, takto počal mluvit: „Vítej mi, země zaslíbená, tisícerymi tužbami

---

⁵⁹ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 15 – 16.

⁶⁰ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 18 – 19.

*od nás vyhledávaná, kdysi v čas potopy lidu zbavená, nyní jako na památku lidstva nás zachovej bez pohromy a rozmnožuj naše potomstvo od pokolení do pokolení.*⁶¹

Formulace o hojnosti země také převzal z bible – z příběhu o Mojžišovi.

Dušan Třeštík tvrdí, že Kosmas znal nějakou pověst o původu a důvodech stěhování Slovanů, a dokládá to na formulaci vůdce našich předků – „to je ta zem, kterou jsem vám slíbil“. Dříve se o žádném slibu nezmiňoval, a tak se domnívá, že Kosmas čerpal z nějaké starší a širší předlohy.⁶² Širší pověst nachází i v následujících odstavcích kroniky, v nichž si Kosmas protiřečí v popisu našich dávných předků. Zprvu je totiž vylíčil jako lid, který byl podřízen vůdci a nesl znaky vyspělejší společnosti, která byla rozčleněna určitými zákonitostmi a dokonce vyznávala náboženství. Uctívali přeci bůžky, jež si přinesli na ramenou. V další kapitole se o nich vyjadřuje, jako o divoších žijících spíše po způsobu dobytka.⁶³ Dušan Třeštík v tom spatřuje kronikářovu nemožnost se odpoutat ze starší, původní pověsti, čímž jeho vyprávění pozbylo logiky.⁶⁴

Srovnávací bádání zná mnoho podobných příběhů, které vznikaly v počátcích národního písemnictví. Dříve panovala představa o tom, že předci prostě odněkud přišli. V čele takové družiny vždy stáli „zakladatelé národa“, tzv. *héroové aponymové*. Mezi ně se zařadil např. Francion u Franků, Gotha u Gothů, jejichž jméno bylo vytvořeno z názvu národa. A tak ze země *Boemia* vytvořil Kosmas praotce jménem *Boemus*. Dokonce Jákob zvaný Izrael šel hledat novou zemi nesa bůžky, jež vzala Ráchel.⁶⁵ Podobnost schématu u velkého množství národů spíše napovídá, že starší pověst o družině praotce Čecha vůbec neexistovala a vznikla až v kronikářově dílně podle běžné šablony.

Zvláštností *Kroniky Čechů* je potlačení křesťanského motivu výstupu na horu. Kosmas sice umístil svůj děj do okolí hory Řípu, ale nikde není řečeno, že na ni družina vystoupila. Zdá se, že se biblí inspiroval, ale zřejmě pro pohanský ráz pověsti nedovršil příběh výstupem na horu: *tuším kolem hory Řípu*.⁶⁶ Čerpal Kosmas snad přece jen z nějaké ústní tradice, podle které byla založena prvá obydlí asi kolem Řípu? Dnes

---

⁶¹ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 16 - 17.

⁶² TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 69.

⁶³ Přesné znění Kosmových slov lze dohledat např. v tomto překladu: *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, 17 – 18.

⁶⁴ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 69.

⁶⁵ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1967, s. 12.

⁶⁶ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 16.

dominuje názor, že právě horu Říp zvolil zřejmě proto, že se nacházela uprostřed časněslovanské oikumeny.

Celá pověst je syntézou křesťanských a pohanských motivů. Dějepisec hovoří nejprve o předcích jako o lidu, jenž se řídil božím pokynem. V následující kapitole jako o pohanech uctívajících bůžky, jejichž zázračnou pomocí přišli do předurčené země zaslíbené, kterou z božského vnuknutí pojmenovali Čechy. Ve třetí kapitole, ve které vypráví o prvním věku, vyobrazil Slovanů jako primitivní kmen: *Byl přešťastný, spokojený se skromnými výdaji a nenadýmající se hrdou pýchou. Darů Cereřiných a Bakchových neznali, protože jich ani nebylo. (...) Jako sluneční záře nebo voda, tak i luhy a háje, ano i manželství jim byla obecná. Neboť po způsobu dobytka každou noc vyhledávali nové styky a s východem jitřenky přetrhávali svazek tří Grácií a železná pouta lásky. Kde koho zastihla noc, tam si lehl do trávy a v stínu košatého stromu spal sladkým spánkem.*⁶⁷ Vladimír Karbusický v popisovaném promiskuitním chování rozpoznal letnicové obřadní dny mládeže, kdy se sobě pohané oddávali navzájem. Kosmas zde nečerpal z nějaké lidové vzpomínky na prvobytnou společenskou formaci. Letnice doznávaly, a nejen u Slovanů, ještě v Kosmově současnosti, tj. ve 12. století.⁶⁸

Kosmas také čerpal z antických pramenů: Ceres byla římskou bohyní zemědělství a Bakchus byl syn Jupiterův, který naučil lidi pěstovat víno.⁶⁹

Na Kosmově podání o příchodu Slovanů do naší země je zřejmě reálné jen vědomí příchodu. Nemůžeme s jistotou říci, zda znal historii podle nějakého tradovaného vyprávění hovořícího o stěhování národů, nebo zda podlehl šabloně panující u mnohých národů o příchodu předků „odněkud“. V *Kronice tak řečeného Dalimila* ze 14. století se můžeme už dokonce dozvědět, že naši předkové přišli z Charvátska. Tuto teorii vytvořil autor ruské *Povesti vremennych let* na počátku 12. století. Spojil původ Slovanů s potomky Noemova syna Jafeta. Tento názor měli převzít polští kronikáři. Z Polska se dostala do Čech.⁷⁰ Vzhledem k tomu, že Kosmas o žádné pravlasti neměl zřejmě tušení, je pravděpodobné, že celá pověst o praotci Čechovi vznikla v jeho rukou bez jakéhokoli podkladu vycházejícího z ústní lidové tradice.

Uvědomoval si, že Slované byli od dávných časů pohané, proto se nebránil jejich kolorit zaznamenat. A protože nepodléhal dobovému kriticizmu, vykreslil pohanství tak,

---

⁶⁷ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 17.

⁶⁸ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1967, s. 14 - 15.

⁶⁹ Tamtéž, s. 322 a 324.

⁷⁰ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 60.

jak ho sám znal (letnice). Sice se nebránil přiznat své pohanské kořeny, přesto se však snažil pověst přizpůsobit křesťanskému ideálu a antickému vzoru. Proto zde směřuje pohanské motivy s křesťanskými a antickými.

4.2 Institut soudců

Bez „mýtů“ nemůže žádná společnost žít, umožňují jí orientovat se ve skutečnosti a jednat podle toho. Archaické společnosti vlastně jinou možnost nemají. Jejich svět jim strukturuje a osvětluje tento soubor vyprávění o počátcích světa, lidí a společnosti, který označujeme jako mytologii. Ta jim říká, jak věci vznikly a jaké tedy mají být i nadále, mají-li ubránit lidi před upadnutím do chaosu. Je to tedy něco jako jejich „ústava“, podpořená „prováděcími nařízeními“, rituály, jejichž jediným účelem je udržovat svět v tom správném chodu, který byl „nastaven“ primordiálními činy bohů a herojů na počátku časů.⁷¹ Dušan Třeštík těmito slovy výstižně rozvinul myšlenku, kterou si možná uvědomoval už tenkrát na počátku 12. století kronikář Kosmas, když se rozhodl sepsat historii Čechů. Svě vyprávění mohl začít až dobou nedávné minulosti. On se však rozhodl zachytit mytologii od samých počátků kmene Čechů, kterou známe dodnes pod pojmem „staré pověsti české“. Nejstarší mýty o vzniku kmene Čechů můžeme nalézt u Kristiána v zárodcích přemyslovské pověsti. Souvislé pásmo pak vytvořil Kosmas. Pověsti měly za úkol vyložit, jak se formoval přemyslovský stát. Vykreslily, jak na sebe přemyslovští vládci vzali tíhu moci. Pověst se ujala. Adoptovali ji i sami Přemyslovci. Nevíme, zda ji přijali za svou jen proto, že jim byla prospěšnou a sloužila jim, nebo se Kristiánovi povedlo zachytit pravdu o počátcích jejich rodu.

Odkud byli odvozováni první obyvatelé naší vlasti, jsme si už alespoň trochu objasnili. Ale jak se vyvíjela společnost po příchodu, si dále ukážeme na pramenech, které nám zanechali Kristián a Kosmas.

Nejprve se věnujme Kristiánovi, jehož považujeme za staršího pisatele nežli Kosmu. Od něj máme zachovanou nejstarší přemyslovskou pověst: *Leč Slované čeští, pod samým arkturem sídlící, oddáni byli modloslužbě a jako bezuzdný kuň bez zákona, bez knížete nebo vládce, bez města v toliko širém prostoru přebývali, jako nerozumná zvířata sem tam se potulující. Posléze ranou morovou jsouce sužováni na jakousi*

---

⁷¹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 15.

hadačku se podle pověsti obrátili o nadějnou radu a prorockou odpověď. Dostavše ji založili hrad a dali mu jméno Praha. Potom našli velmi prozíravého a rozvážného muže, kterýž jen vzděláváním polí se zabýval, jménem Přemysl, podle výroku hadaččina knížetem čili správcem si ho ustanovili, davše mu za manželku onu hadačku pannu. A tak z pohromy a všech ran morových posléze vytrženi, napříště po onom jmenovaném knížeti z jeho potomků sobě vladaře čili vévody v čelo stavěli, sloužíce modlám, démonům a pohanským obřadům obětním se nezkrotně oddávající, až konečně panství říše té se dostalo jednomu z rodu těch knížat, jménem Bořivoj.⁷² Lid, který žil bez zákona, takřka v chaosu, obrátil se ve chvílích nouze na jakousi neznámou hadačku pro radu, aby jim řekla, jak se zbavit moru, jenž je sužoval. Nedovídáme se vlastně, co přesně říkalo její proctví, víme už jen o jeho výsledku. Vystavěli hrad, jenž byl pojmenován Praha, a také si měli zvolit knížete. To je mělo uchránit před morovými ranami.

Strohost a obecný charakter Kristiánův vypovídá o rysech ústní slovesnosti, jejíž podoba byla často komolena, a stále nabývala obecnějších rysů. Podává vlastně jediný přesný údaj – jméno knížete, jímž byl Přemysl. Takový precizní fakt by lidová tradice jen těžko uchovala. Zřejmě jej etymologizoval od názvu rodu Přemyslovců. Jinak bychom mohli předpokládat její zakořeněnost v lidové tradici.

Kosmas při psaní své kroniky měl *Kristiánovu legendu* asi před sebou. Jeho pověst dále rozvinul a dal jí ostřejší rysy. V *Chronice Boemorum* popsal také nejprve první věk, kdy tehdejší lidé byli ušlechtilí, poctiví a milosrdní. Žádných nuzných ani zlodějů nebylo. Lidé měli společný majetek, nevedli války a měli zbraně: *Nač o tom více? Ach, žel! Prospěšné se obrátilo v opak, obecné se změnilo ve vlastní; bezpečné chudobě, kdysi příjemné, vyhýbali se jako zablácenému kolu a prchali před ní, poněvadž ve všech plála touha po jmění, prudší než ohně v Etně. Když tyto a jim podobné neřesti bujely den ode dne hůř a hůře, křivdu, kterou dříve nikdo páchat neuměl, jeden od druhého trpělivě zakoušel a neměl ani soudce ani knížete, kterému by si požaloval. Potom, kdo byl uznáván v svém kmeni nebo pokolení za osobu pro své mravy vzácnější nebo pro své bohatství za vážnější, k tomu se scházeli z dobré vůle, bez biřice, bez pečeti, a rokovali o svých rozepřích a křivdách, které kdo utrpěl, bez ujmy svobody.⁷³*

U Kristiána končí toto období vypuknutím moru. U Kosmy mizí s touhou po

---

⁷² KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad, 1969, s. 61.

⁷³ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 18.

bohatství. Také vývoj k nové společnosti je v kronice mnohem složitější než u Kristiána, u něhož stačilo založit Prahu a zvolit si pána, od té doby společnost začala vzkvétat.

V prvním věku Kosmově, době beztrestné, nebylo potřeba soudců ani diferenciaci společnosti, jelikož si byli všichni rovni. Avšak s příchodem prvních prohřešků a provinění, vyvstala potřeba právních autorit, mezi nimiž povstal jeden muž jménem Krok. *Byl to muž za svého věku naprosto dokonalý, bohatý statky pozemskými a v svých úsudcích rozvážný a důmyslný. K němu se sbíhali, jako včely k úlům, lidé nejen z vlastního jeho rodu, nýbrž i z celé země všichni, aby je rozsuzoval. Tento znamenitý muž neměl mužské potomky, zplodil však tři dcery, jimž příroda udělila nemenší poklady moudrosti, nežli jaké dává mužům.*⁷⁴ Příběh o Krokovi a jeho třech dcerách se objevil jen u Kosmy, Kristián žádného Kroka neznal. Proto věrohodnost jeho vyprávění klesá. Navíc byl objeven velmi podobný příběh, počínající příchodem předků do země, který byl nalezen ve středověkém eposu Oguzů. Praotcovým (jenž slul Oguza) potomkem byl moudrý soudce Korkut.⁷⁵

Po Krovově smrti si lid ustanovil za jeho nástupce jeho nejmladší dceru, vědmu Libuši. *Toho času vznikl mezi dvěma obyvateli, kteří vynikali bohatstvím i rodem a byli jaksi správci nad lidem, nemalý spor o mez sousedních polí. ...předstoupí před svou paní a snažně žádají, aby spornou věc mezi nimi rozhodla po právu a spravedlnosti*⁷⁶. Libuše je rozsoudila, ale ten, který svou při prohrál, se nemohl s rozsudkem smířit, proto si počal stěžovat: *„Toť křivda mužům nesnesitelná! Žena děravá se obírá mužskými soudy v lstivé mysli! Víme zajisté, že žena, ať stojí či na stolci sedí, málo má rozumu; oč ho má ještě méně, když na poduškách leží? Tehdy opravdu se hodí spíše k tomu, aby se poznala s mužem, nežli aby bojovníkům vynášela nálezy. Vždyť je věc jistá, že všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum. Lépe by bylo mužům umřít než to trpět. Nás jediné opustila příroda k hanbě všem národům a kmenům, že nemáme správce ani mužskou vládu a že na nás doléhají ženská práva.*

Na to paní, svou pohanu tajíc a bolest v srdci ženským studem zastírajíc, usmála se a pravil: „Tak jest, jak díš; žena jsem, jako žena žiji; ale snad proto si myslíte, že málo mám rozumu, že vás nesoudím metlou železnou, a poněvadž žijete bez bázně,

---

⁷⁴ Kosmova Kronika česká. Praha: Melantrich, 1949, s. 18.

⁷⁵ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1967, s. 13.

⁷⁶ Kosmova Kronika česká. Praha: Melantrich, 1949, s. 20.

*právem mne nedbáte. Neboť kde je bázeň, tam je i kázeň. Ale nyní je velmi zapotřebí, abyste měli správce ukrutnějšího, než je žena. Tak také holubi pohrdli kdysi bělavým luňákem, jehož si zvolili za krále, jako vy mnou pohrdáte, a knížetem sobě učinili jestřába, mnohem ukrutnějšího, jenž vymýšleje si viny, jal se zabíjeti vinné i nevinné; a od té doby až podnes požívá holuby jestřáb. Jděte nyní domů, a koho vy si zítra vyvolíte za pána, toho si já vezmu za manžela.*⁷⁷ Libuše se přes noc uradila se svými sestrami a druhý den oznámila lidu na sněmu, kde mají hledat knížete a jak se jejich nový kníže jmenuje. Také je varovala, že budou litovat, že si vládce vyžádali, neboť je lehké ho dosadit, těžší sesadit, také že se budou před ním třást strachy, jelikož si s nimi bude dělat, co se mu zlíbí: jedny učiní sluhy, jiné kuchaři, pekaři a vše nejlepší z jejich dobytka si bude nárokovat podle libosti. Lidé jejich výstrah nedbali a vydali se do Stadic hledat svého nového knížete Přemysla, jak jim prorokovala. Přemyslovi, kterého zastihli právě ve chvíli, když orol pole, předali odznaky a dovedli ho k Libuši. Po sňatku s ní *upoutal zákony náš bezuzdný kmen, nezrocený lid mocí zkrotil a uvedl v poddanství, jež jej i dnes tíží, též vydal všechna práva, jimiž se naše země řídí a spravuje, sám s Libuší samou.*⁷⁸ Pověst končí proroctvím Libušiným o založení nového města Prahy.

Zde nacházíme mezi Kristiánem a Kosmou mnoho rozdílů. Dějepisec už zná neznámou hadačku jako Libuši. Dále se liší v tom, proč ji lid vyhledal. V *Kristiánově legendě* se k ní obracel s prosbou o radu, jak se osvobodit od ran morových. V *Chronice Boemorum* kvůli tomu, že si lid přál mužského vládce. A právě v těchto místech Kosmovy pověsti vzniká nelogický šev. Nového pána si zprvu žádá jen muž, jenž prohrál spor. Druhý den je to přáním celého lidu. Nejprve je Libuše vyzvala, aby si zvolili svého pána, kterého si vezme za manžela. Jejich rozhodnutí mělo padnout druhý den na sněmu. Ona se však přes noc uradila se svými sestrami a druhý den jim prorokovala, kde muže najít a jak se jmenuje. Věštba o založení hradu Prahy je tam jaksi uměle připojena na konec. Tato nelogická konstrukce svědčí o chybě Kosmově, které se dopustil při přetváření původní pověsti Kristiánovy.

Kosmas celý příběh o Krokovi a jeho třech dcerách vytvořil, aby poukázal na složitý vývoj společnosti, aby poukázal na roli patriarchy i matriarchy v čele s Libuší. Přičemž připojil pověst o dívčí válce, jež měla vytvářet kontrast vůči pokoření

---

⁷⁷ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 20 – 21.

⁷⁸ Tamtéž, s. 26.

mužů před ženským soudem. Dívky se v této pověsti zabývaly válkami, nosily jako Amazonky mužský oděv. Někdy po Libušině smrti si ženy vystavěly hrad Děvín a muži odpověděli stavbou Chrastenu, na dnešním Vyšehradě. Po zdoluhavých bojích se obě strany dohodly na příměří. Tři dny měly trvat „slavné hry“, ale již první noc na znamení polnice unesl každý jinoch jednu dívku. A tak nastal mír a definitivní nadvláda mužů nad ženami. Dívčí válka je putovní symbol, můžeme jej nalézt už v klasické literatuře i v jiných evropských zemích. Vznik této pověsti u Kosmy má důvod etymologický – hrad Děvín – hrad žen, dalším důvodem bylo, že tento motiv, kde byly jen ženy nebo jen ženy vládly, vzbuzoval komico a komické historky, které sbírali potulní pěvci.

Podle všeho to vypadá, že pověst o soudci a jeho třech dcerách je tedy zřejmě výplodem jeho fantazie za účelem vykreslení vývoje vzniku přemyslovského státu. Povolání panovníka od pluhu byl velmi běžný jev u mnohých kultur (už biblickému Elišovi bylo dáno prorocké roucho, když oral s voly na poli).⁷⁹ To ovšem nemusí nutně znamenat, že měl přímý vliv na Kristiána a Kosmu. Může se jednat o nezávislý paralelní jev. Např. V. Novotný neměl pochyb o tom, že přemyslovská pověst je lidového původu. Jsou totiž zprávy o tom, že se Václav I. styděl za svůj venkovský původ, a proto nechal obyvatele Stadic rozehnat.⁸⁰ To zase spíše nasvědčuje tomu, že se na našem území tradovala ústní pověst o založení Prahy a zrodu přemyslovského rodu. Její podobu bychom pak mohli nacházet jen v základních rysech, ve kterých se shodují Kristián i Kosmas – na prosbu lidu hadačka vyřkla věštbu, jejímž výsledkem bylo postavení hradu a nalezení nového knížete.

Pověst o neznámé hadačce se opravdu možná tradovala, ale pověst, kterou z Kristiánovy základní osnovy vytvořil Kosmas, je umělá; obalil ji příběhy nových postav, jimž vymyslel jména i osudy. U Libušina příběhu se dějepisec nechal inspirovat Matyldou Toskánskou (1046 – 1115), vlivnou hraběnkou, jež uzavřela nerovné manželství s bavorským hrabětem Welfem, který byl neschopný milenec, a proto jej vyhnala ze svého dvora. V Kosmově době se tato historka zřejmě vyprávěla pro pobavení, každý z vyšší společnosti ji znal. Pověst o Přemyslovi, jenž udolal Libušino panenství, měla vypovědět o dobrých kořenech přemyslovské dynastie. Kněžnino jméno pak odvodil od hradiště Libušina. Díky archeologickým nálezům se ale zjistilo, že bylo založeno až na počátku 10. století. Také bylo zjištěno, že dříve sloužilo

---

⁷⁹ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1967. s. 38.

⁸⁰ Tamtéž, s. 41.

jako pohanské obětiště a pohřebiště.⁸¹ Právě proto si ho asi Kosmas vybral pro svou vědmu.

Jiného názoru byl např. Z. Kalandra, jehož teorii shrnuje Dušan Třeštík v *Mýtech kmene Čechů*.⁸² Kalandra posuzuje Kosmovo vyprávění jak ucelený cyklus svátečního roku pohanských Čech. Počínaje Krokem, jenž byl božským představitelem celého ročního cyklu, jeho tři dcery byla božstva ovládající jarní počátek, letní prostředek a zimní závěr, konče smrtí Ludmilinou (16. září), časem podzimních slavností. Témuž účelu sloužilo i uctívání sv. Václava 28. září, posledního letního dne v lunárním kalendáři. Jeho teorie o personifikaci pohanských démonů vegetace se však považuje za nepřesvědčivou. Dá se totiž předpokládat, že křesťanství zcela úmyslně a programově přiřazovalo nové svátky k původním pohanským termínům, aby se tím otupily staré pohanské zvyklosti.

4.3 Hadačky a vědmy

Snad nejznámějšími hadačkami naší historie se staly díky Kosmovi Krokovy dcery Kazi, Teta a Libuše. Tři sestry vytvořil kronikář na přelomu 11. a 12. století díky svým znalostem pohanských zvyklostí, které byly ještě živé, jak víme, v jeho současnosti. Vyprávění o Krokovi a jeho dcerách se sice mohla opírat o nějakou tradici, ale jen o opravdu velmi obecnou, neurčitou. Zejména se nemohla zachovat jejich jména. Ani jedna z postav (Krok, Kazi, Teta ani Libuše) není doloženou historickou osobou. Jejich historičnost se Kosmas snažil zdůraznit spojováním s různými hmotnými pozůstatky (hrady, mohyly). Krokovi přisoudil hrad *již stromovím zarostlý, v lese u vsi Zbečna*.⁸³ Žádné takové hradiště však archeology nalezeno nebylo. Můžeme ovšem předpokládat, že Kosmas mohl mít na mysli některé z keltských hradišť; jak jinak si mohl vysvětlit existenci pustých opevnění, když předpokládal, že naši předkové přišli do liduprázdné země. V případě Krokova hradu by se mohlo jednat o keltské oppidum u Stradonic, Kazin hrad mohl zase situovat na největší české oppidum Závist i Zbraslavi.

Kazi byla nejmladší z Krokových dcer, *jež Medeji z Kolchidy nic nezadala*

⁸¹ VÁŇA, Zdeněk. *Objevy ve světě dávných Slovanů*. Praha: Odeon, 1977, s. 27 – 37.

⁸² TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 24 – 27.

⁸³ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 18.

v znalosti bylin a věštech ani Asklepiovi v lékařském umění, poněvadž často způsobila, že se Sudičky vzdaly své práce, konce nemající, a přiměla kouzlem i osud, by její vůlí se řídil. Proto i obyvatelé země, když se něco ztratí a vzdávají se naděje, že by to mohli zase dostat, mají o ní pořekadlo: „To nedovede ani Kazi navrátiti.“ Když byla k vládkyni vzata, jež z Cerery zrozena byla, obyvatelé země na památku své paní velmi vysoko vztyčili mohylu, kterou jest až podnes viděti, nad břehem řeky Mže při cestě, kudy se chodí do končin kraje bechynského přes horu, jež slove Oseka.⁸⁴ Kazina mohyla, jejíž polohu jen zdánlivě precizně Kosmas popisuje (dodnes je lokalizace hory Oseku sporná; snad se jedná o nejsevernější výběžek Hřebenů) a jež má dosvědčit Kazinu reálnost, nebyla dodnes doložena. Stejně tak chtěl její postavu doložit díky úsloví: „To nedovede ani Kazi navrátiti.“⁸⁵ Kosmas rád etymologizoval – jméno Kazi zřejmě odvodil ze staročeského – *káza*, *kazň*. Tím pádem by přísloví znamenalo: Už nepomůže ani nárek, ani trest, tedy ani Kazi.⁸⁶ I díky tomu můžeme takřka bezpečně usuzovat, že Kazi byla pouze kronikářovou konstrukcí.

Kazina mladší sestra Tetka prý vystavěla a svým jménem nazvala hrad Tetín, polohou velmi pevný, na vrcholu strmé skály u řeky Mže. A navedla hloupý a nerozumný lid, aby se klaněl vílám, jež vládnou horami, lesy a stromy, a ctíl je; zavedla též celou pověrečnou nauku a učila modloslužebným řádům; a tak dosud mnozí vesničané jsou jako pohané: jeden ctí prameny aneb ohně, jiný se klaní hájům, stromům nebo kamenům, jiný oběti vzdává vrchům nebo pahorkům, jiný se modlí k hluchým a němým bůžkům, jež si sám udělal, a prosí je, aby ochraňovali jeho dům i jeho samého.⁸⁷ Se jménem Tetka se váže hrad Tetín, jenž je archeology spolehlivě znám; vznikl asi na přelomu 9. a 10. století a nacházel se u dnešní vsi Tetína na Berounsku. *Nedaleko jihozápadního nároží vnější hradby se v roce 2006 podařilo objevit pohřebiště z dob počátků tetínského hradiště. Jde o nejstarší dosud zjištěné tetínské pohřebiště sahající svými počátky až do 9. století. Ostatní dosud objevená pohřebiště – jak v areálu hradiště, tak mimo něj – byla výrazně mladší. Nově odkryté hroby obsahovaly nádoby, bronzové šperky i skleněné korálky.*⁸⁸ Výbava zemřelých svědčí o pohřebišti pohanském, proto si asi Kosmas vybral právě Tetín pro modloslužbu učící Tetku. Od

---

⁸⁴ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 18 – 19.

⁸⁵ Tamtéž, s. 19.

⁸⁶ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1967, s. 18.

⁸⁷ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 19.

⁸⁸ LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců, Díl I*. Praha: Libri, 2006, s. 148.

první poloviny 10. století začal být však Tetín spojován se zcela odlišnými záležitostmi. Ukryla se na něj sv. Ludmila, kde byla 16. září 921 umučena a následně i pohřbena. Nad jejím hrobem se prý udály nejrůznější zázraky, a proto nad ním nechala její snacha Drahomíra postavit kostel archanděla Michaela, aby byly zázraky přiřčeny jemu a ne sv. Ludmile. Dnes na jeho místě stojí kostel sv. Jana Nepomuckého.⁸⁹ Tetín byl samozřejmě vystavěn mnohem déle než v bájně době, kdy měla žít Tetka.

Informace o pohanských zvyklostech, jež nám Kosmas podává v úryvku popisujícím prostřední ze sester, jsou poměrně přesné, jelikož je mohl sám zpozorovat: *dosud mnozí vesničané jsou jako pohané.*⁹⁰ Pohanská božstva byla úzce spjata s přírodními silami. Příroda je zcela ovládala, řídila jejich život. Na ní byli závislí. Jejich život bylo jen cyklické střídání zemědělských prací podle ročních období. Nemožnost ovládnout a podmanit si přírodu vedla k vytváření božstev, jež byla personifikovanými přírodními živly. Ctili prameny, stromy (zejména duby), pahorky... Ale vrcholem jejich víry se stali bůžkové (dědci). Naši předkové možná uctívali Peruna (boha hromů a blesků), Velese, Svaroga (boha slunce, tepla), Svarožice, syna Svarogova či snad bohyni Mokoš (nedaleko Přelouče se nachází obec Mokošín).⁹¹ Na rozdíl od východních Slovanů nemáme konkrétní jména božstev doložena, ale podle písemných pramenů východních Slovanů byla provedena hypotetická rekonstrukce slovanského panteonu.⁹² Vývoj slovanských božstev můžeme nalézt v textu neznámého autora ze 12. století (obvykle je připisován igumenovi Danielovi – opatu pravoslavného kláštera Kyjevské Rusi). V něm se hovoří mj. o prvním uctívání ochránců a duchů (vampýrů).⁹³

Nejmladší ze sester byla vědma Libuše (Libušinu postavu Kosmas ztotožnil s Kristiánovou neznámou hadačkou, jež předpověděla lidu založení Prahy a zvolení Přemysla za knížete a pána), jež údajně vystavěla hrad jménem Libušín. Opět se tu objevuje analogie Tetína s Tetkou. Nejmladší Krokovu dceru spojil Kosmas s hradištěm Libušínem. Archeologické výzkumy však dokazují jeho vznik až na přelomu 9. a 10. století (jistě mnohem déle než v bájně době Libušině).⁹⁴ Je tedy přibližně stejně staré jako Tetín. Oba hrady byly asi postaveny Spytihněvem I. jako součást vznikající

---

⁸⁹ LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců, Díl I.* Praha: Libri, 2006, s. 146.

⁹⁰ *Kosmova Kronika česká.* Praha: Melantrich, 1949, s. 19.

⁹¹ Informace z vysokoškolské přednášky o pramenech české kultury (D. Demjančuková).

⁹² Tamtéž.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců, Díl I.* Praha: Libri, 2006, s. 113.

hradské organizace ve středních Čechách v procesu vzniku státu.⁹⁵ První výzkumy Libušína byly prováděny již roku 1835 Matějem Kalinou z Jäthensteinu, při kterých narazil na kamenné jádro hradby, které mylně považoval za pohanské obětiště.⁹⁶ Opakovaná archeologická zkoumání přinesla mnoho dalších velmi cenných a jedinečných hmotných pozůstatků, které nemají v Čechách obdoby. Na osmnácti kamenech libušínského opevnění byly nalezeny rytiny jezdců a koní. Jsou to ojedinělé doklady lidové tvořivosti, jež datujeme do přelomu 10. a 11. století, pro něž můžeme najít současné obdoby až ve vzdáleném Bulharsku.⁹⁷ Jeden z vyobrazených jezdců má kromě štítu též kopí s korouhví, na níž je zcela zřetelně vidět ležatý kříž. Symbolu ležatého kříže se věnoval např. mytolog Růžička, který pojmenoval ležatý křížek pohanským „Perunovým křížkem“, jak se zmiňuje Vladimír Karbusický.⁹⁸ Není jisté, zda to byl právě Perunův křížek, ale bezpečně víme, že sloužil pohanskému rituálu k odehnání zlých sil. Podobný obřad zaznamenali Saxo Grammaticus (věštění pomocí posvátného koně, jenž měl překračovat ležatý kříž)⁹⁹ nebo dokonce sám Kosmas v pověsti o lucké válce mezi Čechy a Lučany. Kdy jakási hadačka poradila muži, jak uniknout smrti v bitvě: *Abys ty záhubě té však nakonec ujíti mohl, uřež protivníku, kterého při prvním utkání zabiješ, obě uši a schovej je do své tobolky; pak mezi nohama koně udělej vytaseným mečem čáru na zemi na způsob kříže. Neboť tím uvolníš ta neviditelná pouta, jimiž hněv bohů sváže vaše koně, takže budou ochabovati a padati, jako by byli dlouhou cestou unaveni. A hned, vsedna na koně, dej se na útěk, a i když se za tebou ozve silný hřmot, nikdy se neohlížej zpět, nýbrž pospěš si ještě více; a tak ty jediný stěží unikneš. Neboť bohové, kteří vás provázivali do boje, obrátili se na pomoc vašim nepřátelům.*¹⁰⁰ Jeden z Lučanů měl nakreslit mezi nohy svého koně znak po způsobu kříže, takže se zcela jistě jedná o ležatý kříž, ochranný symbol před zlými silami. Měl nakreslit znak po způsobu kříže a ne kříž. Díky vyznačení ležatého kříže se měl vyhnout smrti, kterou již předurčili bohové. V. Karbusický prováděl od roku 1960 výzkum, díky němuž zjistil, že ještě ve 20. století dodržovalo mnoho starých lidí tradici před nějakou důležitou jízdou, kdy na zemi narýsovali bičem ležatý kříž.¹⁰¹ Je vidět, že

---

⁹⁵ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 164.

⁹⁶ VÁŇA, Zdeněk. *Objevy ve světě dávných Slovanů*. Praha: Odeon, 1977, s. 29.

⁹⁷ Tamtéž, s. 30 – 31.

⁹⁸ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1967, s. 136.

⁹⁹ Tamtéž, s. 136.

¹⁰⁰ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 31.

¹⁰¹ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1967, s. 137.

tento zvyk byl velmi silně zakořeněn v lidovém folkloru. Nejen, že jej zaznamenal křesťanský vzdělanec Kosmas, ale zachoval se až do dnešní doby.

Rytina jezdce na kameni libušínského opevnění, jenž nesl ležatý kříž na své korouhvi, pochází možná až z 11. století (Z. Váňa ji přisuzuje jezdcům knížete Oldřicha táhnoucím roku 1004 proti polským vojskům Boleslava Chrabrého).¹⁰²

Na různých místech vnitřního hradiště Libušína, v jeho opevnění i ve středním areálu, byly dále nalezeny střepy keramiky pražského typu, která je spojena s počátky slovanského osídlení ve střední Evropě (6. – 7. století), a také již zmíněný hliněný kotouč (kapitola 3. 1) zhotovený z téhož materiálu jako keramika pražského typu nesoucí na obou stranách posvátný symbol slunce.¹⁰³ Tyto nálezy se nacházely na libušínské ostrožně, což je dost výšinná a nezvyklá poloha pro slovanské zemědělce sdružující se většinou v úrodných nížinách kolem řek a potoků.

Na místě hradiště se tedy zřejmě dříve nacházela slovanská osada sloužící asi nejen hospodářským účelům, ale především pohanským kultům. V okolí libušínské ostrožny se nacházely prameny, které, jak víme, pohané uctívali jako posvátné.

Libuše byla spojena s hradištěm, které asi dříve žilo bujným pohanským kultem. Těžko by Kosmas našel lepší místo pro bájnou věštkyňu.

Pověst o Krokovi a jeho třech dcerách, byla zřejmě analogií biblického příběhu o prorokovi Samuelovi. Tři Krokovy dcery pak vytvořil na základě oficiální teologie doby, která rozeznávala trojí hřích pohanské nevěry: *idolatria, divinatio, magia*, tj. – modloslužba (Tetka), věštění (Libuše) a magie (Kazi).¹⁰⁴

Další pasáží Kosmovy kroniky, která je takřka nabita pohanskými motivy, je lucká válka. Tato pověst byla zřejmě založena na reálném základě, ale je neustále předmětem dohadů, kdy k ní mohlo dojít. Kosmas ji pro svůj pohanský kolorit zařadil uměle do doby knížete Neklana. V kronice lze spatřit autorovu bezradnost, kam ji do své kroniky vložit. Na počátku X. kapitoly I. knihy se jen tak mimochodem zmiňuje o Bořivojově křtu biskupem Metodějem, přičemž volně přichází k vyprávění o lucké válce, počínaje slovy: *Nepokládali jsme však za zbytečné do našeho díla na tomto místě vložit stručné vylíčení toho, čeho jsme z pověsti doslechli o bitvě, svedené dávno předtím za času knížete Neklana na poli zvaném Tursko mezi Čechy a Lučany, jimž*

---

¹⁰² VÁŇA, Zdeněk. *Objevy ve světě dávných Slovanů*. Praha: Odeon, 1977, s. 31.

¹⁰³ Tamtéž, s. 32.

¹⁰⁴ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 130.

v dnešní době podle hradu Žatce říkáme Žatčané.¹⁰⁵

Lučané sídlili odedávna v úrodném povodí Ohře, jak lze doložit díky archeologických nálezům a starým zeměpisným názvům. Jejich osídlení zaznamenal i Kosmas do své kroniky. Píše, že se lucké území dělilo do pěti krajin: Hutnou (v povodí stejnojmenné říčky), Úzkou (asi v okolí říček Liboce a Lésky), Březnici (dnes poříčí Blšanky), Lesné (v západní části Džbánu) a Lúku (na řece Ohři), po níž nese lid jméno.¹⁰⁶

V čele Lučanů stál Vlastislav, jenž měl asi podobné ambice jako Přemyslovci, sjednocení a ovládnutí co největší části českého území, a proto také vystavěl hrad jménem *Vlastislav mezi dvěma vrchy, Medvězí a Přípkem, na pomezí dvou krajů, bilinského a litoměřického, a vsadil do něho zlé lidi, aby činili úklady lidu obou těch krajů proto, že stáli na straně Čechů.*¹⁰⁷ Archeologické výzkumy existenci hradiště potvrdily. Jednalo se o strategicky vystavěné hradiště sloužící především vojenským účelům, které pojímalo asi 100 obyvatel. Hmotné nálezy datují hradiště do druhé poloviny 9. století až do počátku 10. století.¹⁰⁸ Proto také lucká válka nemohla proběhnout dříve než v druhé polovině 9. století, ovšem pokud Kosmas nepřidal k známému hradu Vlastislavi knížete Vlastislava tak, jak tomu bylo v případě Libuše a Tetky. Spory o dobu jejího vzniku neuhasínají, přesto lze předpokládat, že vznikla zřejmě v 10. století. Např. Václav Tille nebo W. Friedrich tvrdí, že lucká válka je obrazem krvavého sjednocování Čech za vlády Boleslava I.¹⁰⁹

V lucké válce nejprve vystupuje hadačka (o níž jsme se již výše zmínili), jež poradila jednomu z Lučanů, jak uniknout smrti. Hadačka totiž věděla již před bitvou, že prohrají, i když kníže Vlastislav s přízní bohů nad Čechy mnohokrát zvítězil.

Naproti tomu Čechové neměli dosti síly k odporu, ... A jako vždy lidé nevěřící a tedy k zlému náchylnější, když je opouštějí síly a dobré vlastnosti, obracejí se hned k horším stránkám a k nepravosti, nejinak i ten lid, oddaný liché modloslužbě a více věřící lžím, zoufal již nad svými silami a vojenskou zbraní; i obrátili se o radu k jedné babě věštkyni s naléhavou prosbou, aby jim pověděla, co třeba činiti v takovém

---

¹⁰⁵ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 28 – 29.

¹⁰⁶ VÁŇA, Zdeněk. *Objevy ve světě dávných Slovanů*. Praha: Odeon, 1977, 34.

¹⁰⁷ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 29.

¹⁰⁸ VÁŇA, Zdeněk. *Objevy ve světě dávných Slovanů*. Praha: Odeon, 1977, 36.

¹⁰⁹ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1967. O jejich názorech se zmiňuje např. Vladimír Karbusický v této publikaci.

*nebezpečství nebo jaký výsledek bude mítí příští bitva.*¹¹⁰ Z úryvku není zcela zřejmé, že Češi byli v té době pravými pohany – *jako lidé nevěřící, více věřící lžím*. Nevyjadřuje se přímo, proto bychom se mohli domnívat, že se jednalo možná o polopohany, kteří věřili sice v Krista, ale v zoufalství se uchýlovali ke starému „osvědčenému“ náboženství, ke svým bůžkům a pohanským obřadům. Není to však jednoznačné. Pokud by se ovšem jednalo o polopohany, je jasné, že se lucká válka odehrála až po christianizaci, nejdříve tedy v průběhu 9. století.

Vědma jim dala radu naklonit si bohy tím, že jim obětují osla, jehož maso pak rozdělí mezi vojsko, a tak bohové předem zajistili jejich vítězství.

O tom, že lucká válka pochází z dob zasažených křesťanstvím, dále napovídá charakteristika Duryňka, jenž byl *horší než pohan*.¹¹¹ Byl snad špatným křesťanem, jenž je ještě méně uspokojivý než pohan?

O umělém zařazení lucké války do kroniky, a tedy o jejím pozdějším vzniku, než Kosmas chtěl připustit (ne tedy za bájného Neklana) také mluví fakt, že knížete Neklana takřka vůbec v celé pověsti nezmiňuje, hovoří o něm prostě jako o knížeti. Je možné, že jméno Neklan (*ten co se nekaje, nekloní, neválčí*, zřejmě je i zbabělý; Kosmas píše, že se boje neúčastnil, bitvu za něj vedl hrdinný Tyr) je jen cíleně vybraným přízviskem některého z Přemyslovců jiného jména. Proto ho raději čtenáři často „nevnucuje“.

Z výše uvedených informací bychom se mohli domnívat, že se snad jedná o vzpomínku na vraždění v rámci sjednocování českých kmenů. Jde zřejmě o pověst částečně založenou na skutečnosti a obohacenou mnoha pohanskými motivy, pro něž je Kosmas uměle zařadil do bájně doby Neklanovy. Svou osnovu Kosmas převzal z *Písně o Rollandovi*.

4.4 Nejstarší známé křty

Někdy na počátku 7. století bylo dokončeno osidlování české kotliny velkým českým kmenem pod tlakem Avarů, kdy slovanské kmeny částečně sjednotil Sámó. Stěhování kmenů a významné rozšíření oikumeny mělo za následek změny životního stylu našich předků. Nešlo jen o zemědělské návyky, ale o celkovou společenskou

---

¹¹⁰ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 31.

¹¹¹ Tamtéž, s. 35.

proměnu, což je patrné z archeologických nálezů ze středního Podunají pocházejících zhruba asi kolem roku 800, vypovídajících o změně v pohřebním ritu (od zárového pohřbívání ke kostrovému) a počátcích stavby hradů, jak se zmiňuje Dušan Třeštík.¹¹² Změny funkce hradů a vytváření nových hradišť svědčí o vzniku knížectví. V čele kmene stál politicky reprezentující kníže, jenž se i se svou družinou sdružoval na dědičně předávaném hradu.

Pak se nám dostává zpráv z *Fuldských análů* o skupině čtrnácti knížat *Bohemanů*, která dorazila počátkem ledna roku 845 kamsi (zřejmě do Řezna, ale je to pouze předpoklad) a žádala o pokřtění, načež je Ludvík Němec 13. ledna poručil pokřtít. Křest přijal i jejich doprovod. České rané písemnictví o tomto zvláštním počínání mlčí a za prvního křesťanského knížete považuje Bořivoje nebo Spytihněva. Dříve se v první polovině 9. století předpokládaly sjednocené Čechy pod vládou Přemyslovců. Proto bylo nepochopitelné, jak píše Dušan Třeštík,¹¹³ proč na důležitém jednání s východofranckým králem, jehož výsledkem byl křest, reprezentovalo Čechy čtrnáct knížat namísto jediného vládnoucího knížete z přemyslovského rodu. Proto se předpokládá, že Čechy nebyly jednotným politickým útvarem, nýbrž byly rozděleny do několika knížecích oblastí. Ovšem čtrnáct mocenských celků by se na naše území těžko vešlo, proto se někdy hovoří o tom, že mezi čtrnácti knížaty byli pokřtění i velmožové, tudíž knížat bylo méně. Dnes není zcela jasné, jak situace v Čechách fakticky vypadala. Není vyloučeno, že se původní český kmen během 8. a 9. století tříštil; tím je myšleno, že v jednotlivých regionech (Poohří, východní Čechy, střední Čechy) rostla moc místních vládců, kteří ovládali menší či větší oikumeny kolem opevněných hradišť. V té době mohli být poměrně nezávislí vládci. Situace se patrně výrazněji změnila na přelomu 9. a 10. století, kdy započal přemyslovský rod se systematickým sjednocováním země. Kosmovo líčení lucké války by mohlo leccos napovídat o mocenských konfliktech v Čechách ještě v průběhu 9. století.

Informace o událostech kolem křtu z roku 845 byly zapsány polooficiálními analisty Ludvíka Němce, a ti shromažďovali pouze prvořadá informace. Pokud bychom uvažovali o tom, že mezi knížaty byli i velmožové, jistě by tuto zprávu analisté nezaznamenaly, jelikož křest velmožů takovou vážnost nenese. Geograf bavorský, který psal asi po roce 843, znal v Čechách jediný kmen *Beheimare* a jemu připisuje patnáct

---

¹¹² TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 76 – 77.

¹¹³ Tamtéž, s. 79.

hradů (*civitates*), což by podle jeho mínění znamenalo, že tito *Beheimare* měli patnáct knížat.¹¹⁴ Z toho by nám vyplynulo, že roku 845 přijala křest svatý drtivá většina z českých knížat. Kmeny byly tedy buď sjednoceny nějakým ústředním knížetem, nebo se sjednotily pro podporu v boji se silnějším protivníkem. Dušan Třeštík si je jist, že knížata se nechala pokřtít zcela dobrovolně. Vysvětluje to datem přijetí křtu, jelikož proběhl mimo stanovené dny určené k tomuto obřadu, což svědčí i o jeho naléhavosti.¹¹⁵ Zřejmě se knížata nechala dát pokřtít po vzoru Moravanů, kteří podstoupili hromadně křest roku 831, a měl to být jejich projev diplomatického vyjednávání s Ludvíkem Němcem, který vedl proti Slovanům ofenzivu vyvolanou jeho akcí proti Obodritům roku 844.¹¹⁶

Otázkou však zůstává, proč o tomto důležitém aktu nehovoří domácí prameny. Nejstarší naše hagiografie pokládá za prvního pokřtěného knížete Bořivoje nebo jeho syna Spytihněva. Tato nejednoznačnost je především způsobena nedostatkem soudobých pramenů. Proto je důležité, abychom si václavské a ludmilské legendy seřadili chronologicky podle vzniku a abychom si uvědomili jejich vzájemné souvislosti.

Náš nejstarší zachovaný václavský text *Crescente fide* (pokud budeme pochybovat o starobylosti *I. staroslověnské legendy o sv. Václavu*) hovoří až o Bořivojově synovi: *Za vzrůstu křesťanské víry v oněch dnech odvrhl z božího pokynu a podnětu mrzkou modloslužbu a dal se dobrovolně pokřtít vévoda český Spytihněv spolu s vojskem, jakož i veškerým svým lidem.*¹¹⁷ Gumpold ve své legendě píše to samé, jelikož z *Crescente fide* čerpal. *I. staroslověnská legenda o sv. Václavu* se zmiňuje až o pokřtění sv. Václava. Zato od Kristiána se dovídáme i o Moravanech, kteří přijali křest už prý za časů Augustina, dále vypráví o misi Cyrilově a Metodějově na Velké Moravě. Poté se vrací k časům dřívějším a hovoří o Slovanech českých: *Leč Slované čeští, pod samým arkturem sídlící, oddáni byli modloslužbě a jako bezuzdný kůň bez zákona, bez knížete nebo vládce, bez města toliko v širém prostoru přebývali, jako nerozumná zvířata sem tam se potulující.*¹¹⁸ Následuje zárodek přemyslovské pověsti, kdy podle proroctví bezejmenné hadačky ustanovili si Češi za správce Přemysla. *A tak*

---

¹¹⁴ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 83.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 84 – 85.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 90.

¹¹⁷ KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad. 1969. s. 30.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 61.

z pohromy a všech ran morových posléze vytrženi, napříště po onom jmenovaném knížeti z jeho potomků sobě vladaře čili vévody v čelo stavěli, sloužíce modlám, démonům a pohanským obřadům obětním se nezkratně oddávajíce, až konečně panství říše té se dostalo jednomu z rodu těch knížat, jménem Bořivoji.

Ten skvěje se nejkrásnější podobou a květem nejlepšího mládí, jednou za jistou věcí svou a lidu sobě svěřeného přijel ke knížeti svému čili králi Svatoplukovi na Moravu a byl od něho laskavě uvítán a na hostinu zároveň ostatními pozván. Leč nikterak mu nebylo dopřáno místa k sedění mezi křesťany, ale před stolem na podlahu mu kázáno se posaditi.¹¹⁹ A tak se na popud biskupa Metoděje dal od něho pokřtít. Kristián přišel s velkým novem. Nejenže uvádí Bořivoje, ale dokonce píše o tom, že svátost přijal od Metoděje v době vlády Svatoplukovy nad Moravou a snad i nad Čechami. Navíc jako jediný z legendistů zapsal moravský hromadný křest.

Laurentius Montecassinský v *Utrpení sv. Václava* zaznamenává zprávy až o Vratislavovi: *dosáhnuv slavně královské moci, tu sídlil a s bedlivou péčí vykonával vládu. Pro záslužnou stálost ve víře byla mu z nebes dopřána taková vítězství, že milostí Stvořitele všehomíra triumfoval nad téměř nescíslnými nepřáteli.¹²⁰ Vůbec nepodává svědectví o christianizaci jeho rodu. Od něj nevíme, zda byl prvním pokřtěným Přemyslovcem, nebo zda byl několikátým a zmiňoval ho jako prvního až v souvislosti s jeho synem sv. Václavem.*

II. staroslověnská legenda, jež je překladem Gumpolda, též líčí jako křesťana až Spytihněva, syna Bořivojova.

Latinská ludmilská legenda *Fuit* začíná křtem Bořivoje a následným pokřtěním i jeho ženy Ludmily.

Důvodů, proč se legendy různí v názoru na prvního českého křesťanského knížete je více. Kristián, jenž jako jediný z uvedených václavských legend považuje za prvního Bořivoje, chtěl shrnout veškerou historii a měl před sebou zřejmě asi více předloh než ostatní a nechtěl se opakovat, snažil se zachytit něco nového (jak říká ve své předmluvě). Dále to mohlo být způsobeno křesťanskou orientací autorů václavských legend (autor *Crescente* a Gumpold). Pisatelé možná dokonce znali pravdu o tom, že byli Spytihněvovi rodiče pokřtění, a dokonce snad i věděli, že byli pokřtění Metodějem. Ale moravské arcibiskupství neuznávala bavorská církev, a proto křest tvůrci mohli

---

¹¹⁹ KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad. 1969, s. 61.

¹²⁰ Tamtéž, s. 90.

považovat za neplatný, pokud vyznávali latinskou tradici bohoslužby.¹²¹ Další důvod, který je mohl vést k tomu, že považovali za prvního Spytihněva, byl asi ten, že Čechy mohly přijmout křest až po sjednocení, tj. po smrti Svatoplukově za vlády Spytihněva, proto legendy právem považovaly za prvního křesťanského knížete Čech, Spytihněva. Ale jak je možné, že sesterská legenda *Crescente Fuit* uvádí Bořivoje? *Fuit* čerpala z ústní pověsti nebo jakékoliv starší předlohy, kterou měl před sebou asi i autor *Crescente*, jenže zřejmě měla potřebu na rozdíl od václavské legendy vyjádřit Bořivojovy křesťanské základy vzhledem k tomu, že Ludmilu, o níž legenda vypráví, chtěla vystavit v tom nejlepším světle. Především není znám původ autora *Fuit*, není známá ani jeho duchovní orientace; dále se také předpokládá, že by latinská verze legendy mohla mít dnes již ztracenou staroslověnskou předlohu. V pozdních ruských rukopisech se totiž objevují staroslověnské texty (*Prolog o sv. Ludmile*), jejichž původ bychom teoreticky mohli hledat v nedochované staroslověnské předloze pocházející z 1. poloviny 10. století.

Proto budeme věřit spíše legendě *Fuit*. Její původní podobu, též základní text *Crescente*, měl před sebou i Kristián. Vzhledem k jeho touze po sumarizaci dosavadních poznatků se snažil využít všech dosavadních zdrojů informací. A co bylo nepravdivé, chtěl poopravit, nebo když něco chybělo, chtěl to doplnit a *vyptati se pozůstalých ještě z doby té kmetů nebo kterýchkoli lidí nábožných, kteří skutky jejich buď na své oči byli viděli nebo z doslechu od jiných se o nich dověděli,...*¹²²

Proto pravdivosti více najdeme v Kristiánovi, autor *Crescente* Bořivojův křest zřejmě záměrně potlačil.

Ale kdy byl vlastně Bořivoj pokřtěn? Jedinými českými prameny, které nám o něm podávají zprávy, jsou *Fuit*, *Kristián*, a pak ve 12. století kronikář Kosmas, jenž ve své kronice napsal: *Hostivít zplodil Bořivoje, jenž první z knížat byl pokřtěn od ctihodného Metoděje, biskupa moravského, za časů císaře Arnulfa a krále moravského Svatopluka.*¹²³ (...) Roku od narození Páně 894. Pokřtěn byl Bořivoj, první křesťanský kníže svaté víry. Bořivoj je ale také uváděn k roku 872 *Fuldskými anály*; předpokládá se ovšem, že bylo jeho jméno (*Goriwei*) doplněno později.¹²⁴

---

¹²¹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 322.

¹²² KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad. 1969, s. 58.

¹²³ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 28.

¹²⁴ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 182. – *Goriwei (Fuldské anály)*

Kosmas dodal k moravské pověsti ještě datum, které si sám vypočítal. Věděl z Reginona, že Arnulf udělil roku 890 Čechy Svatoplukovi (870 – 894).

Také měl zprávy o tom, že Bořivoje pokřtil Metoděj za vlády Svatoplukovy nejen na Moravě, ale i v Čechách. Proto křest musel proběhnout po roce 890, po udělení Čech Svatoplukovi. Datum křtu pak určil zase podle Reginona. Ten píše, že okolo roku 894 zemřel Svatopluk. Náš analista, jenž vycházel také ze starých analistických záznamů, určil datum křtu rokem 894.¹²⁵

Ovšem toto datum nekoresponduje s jedním faktem. Bořivoj byl pokřtěn biskupem Metodějem, tak alespoň praví Kristián. Metoděj však zemřel roku 885, z čehož vyplývá, že křest musel proběhnout dříve. Dodnes se vědci na datování křtu neshodují, s tímto aktem jsou zmiňovány různé roky. Ke křtu ale patrně došlo v 80. letech 9. století.¹²⁶

4.5 Pohanská reakce proti Bořivojovi

V předchozí kapitole jsme si přiblížili křest knížete Bořivoje. Ovšem o jeho osudech se nám dostává ještě dalších zpráv, jež s aktem křtu těsně souvisejí. Kristián nezůstal jen u líčení přijímání svátosti Metodějem, rozhodl se sepsat další jeho počínání.

Bořivoj byl pokřtěn se svými 30 vojáky, byl poučen o víře křesťanské. Poté se vydal zpět do své vlasti. *To vida zrádný onen had, chopiv se svých vlastních zbraní, k starým bojům se vrátil. Všechen národ český k zběsilosti proti knížeti rozlítíl, že od mravů otcovských odstupuje a nového a neslychaného křesťanského zákona svatosti se chápe. Povstávají proti němu v jednom duchu a v témž nepřátelském smýšlení a jej ze země vypuditi usilují, ba i života ho zbaviti se pokoušejí. To poznav kníže, ustranil se od nich a znovu ke králi Svatopluku a k biskupu Metodějovi na Moravu se odebral, a od nich s velkou slávou a jak se slušelo byv přijat, nějaký čas tam prodlel a dokonaleji se v učení Kristově obeznámil. Ale lid onen v nešlechtnosti své setrváváje, vypravil posly k jakémusi vévodovi Strojmirovi (jeho jméno znamená spravuj pokoj), který uprchnuv od národa svého u Němců byl ve vyhnanství, domů jej uvedli a sobě za knížete dosadili. (...) Neboť tento od nich vyvolený vévoda, ačkoli z nich rodem pocházel, dlouhým*

---

¹²⁵ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 114.

¹²⁶ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Academia, 1981, s. 94.

vyhnanstvím v cizině zapomněl svou mateřskou řeč, pročež ho voliči jeho zavrhli a sami obviňovali především sebe, že takového sobě zvolili, jehož hlasu ani řeči nejsou s to rozuměti a v jehož uši, neznalé jejich jazyka, nemůže proniknouti volání jejich. A poněvadž prozřetelným řízením Božím kníže Bořivoj při odchodu země tam zůstavil přemnoho přátel, pracovalo se jejich radou k tomu, aby duch lidu běsnícího proti dobrotivému vládci byl ukrocen a naopak popuzen proti zrádnému vetřelci, až by ten byl veškerým úsilím utracen. Ale ježto velká část zrádců přála tyranovi, domluvili se z obou stran, že vykročíce ze sídelního hradu, z Prahy totiž, na sněmovním poli budou se raditi, co by bylo činiti. Ale zrádná část zrádců mrzce se zachovala a zbraně a krunýře si tajně na to pole vzali a proti straně šlechetných na tajném znamení k řeži se smluvili, totiž nebudou-li s nimi souhlasiti stoupenci knížete Bořivoje, aby každý z nich hlasitě povolal tajné heslo řka: Proměňme, proměňme se! – a aby tak již oděni jsouce v krunýře a přilby, jež si skrytě přinesli, všechny svoje odpůrce oštěpy povraždili. Tato zvrhlá rada jejich však nezůstala utajen a straně Bořivojově, pročež i oni vycházejíce na sněmovní pole, aby se dohodli o knížeti, oblékli si pod kabátce krunýře. A když straně Strojmirově nelíbilo se doporučení strany Bořivojovy, jeden z nich vysokým hlasem vykřikl: Hej, našinci, proměňme se! Tento hlas zaslechnuvše a poznavše stoupenci Bořivojovi, kteří byli též přišli v brněních pod kabátci, zvolají: Dobře, dobře jsi řekl, aj, nyní v pestrých barvách se ukážeš proměněn! A tak probodnuvše jej, všechny jeho druhy na útěk zahnali a nepravého knížete z vlasti vypudili. Potom na Moravu pospíšivše, bývalého vévodu sobě přivedli a na jeho místo dosadili. A poněvadž týž vévoda na Moravě prodlévaje zavázal se slibem Bohu všemohoucímu, uvede-li ho Pán se ctí do vlasti, že vystaví chrám ke cti blahoslavené Rodičky Boží a ustavičné Panny Marie, navrátil se nemeškal a snažil se na samém hradě pražském splniti svůj slib. Jest prvním zakladatelem míst svatých, shromážditelem kleriků a vzdělavatelem náboženství, byť tak skrovně rozšířeného, jako tehdy bylo.¹²⁷

Dozvěděli jsme se, že po Bořivojově křtu vypuklo po jeho návratu do Čech velké povstání lidu, který nesouhlasil s jeho pokřtěním. Zprvu se mělo za to, že se jednalo o povstání pohanského obyvatelstva, jež se bránilo přijmout křesťanství. Ale proč by si pak pohané zvolili za svého knížete Strojmíra? Strojmír žil tak dlouho v Bavorsku, až zapomněl svoji mateřštinu, a byl tak dlouho pod vlivem Bavorů, že se zřejmě stal

---

¹²⁷ KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad. 1969, s. 62 – 63.

křesťanem.¹²⁸ Zvolili by si tudíž opět křesťanského knížete. Proto se začalo uvažovat o tom, že lid nedemonstroval proto, že se Bořivoj dal pokřtít, ale že tuto svátost přijal od biskupa Metoděje na Moravě. Ovšem jedná se jen o domněnku. Také fakt, že Strojmir zapomněl svoji mateřštinu, mohl být jen zveličován, i když je dobře známo, jak uvádí např. Karel IV. ve své biografii, že k podobným skutečnostem opravdu docházelo.

Jak bylo zmíněno, před Bořivojem bylo v Čechách pokřtěno čtrnáct knížat. Situace, která zde nastala po roce 845, mohla být různá. Buď se jednalo jen o část Čech, jež přijala křesťanství a všechna knížata se ho později vzdala, a proto tuto skutečnost česká ani moravská tradice nezná, nebo čtrnáct knížat opravdu reprezentovalo celé české území a panoval zde latinský rítus. J. Pekař předpokládal, že mezi pokřtěnými byl i kníže z přemyslovského rodu, Bořivojův předchůdce, což by znamenalo, že by od té doby v Praze vládl latinský rítus, jehož přívržencem by byl i Bořivoj. A tak křest na Moravě by byl jen přijetím ritu slovanského.¹²⁹ Z toho bychom mohli vyvodit, že lid, jenž proti Bořivojovi povstal, nebyl pohanský, ale byl seskupen z odpůrců slovanské bohoslužby. To by nám vysvětlovalo, proč si zvolili za pána Strojmira. Jak jsme řekli, zřejmě za dlouhou část života prožitého v Bavorsku byl asimilován a možná se stal představitelem křesťanství v podobě latinské tradice. Kristián tedy možná jen hanil latinské odvětví bohoslužby jako pohanství.

To by vysvětlovalo i to, proč pisatel *Crescente* má jako prvního křesťanského knížete Bořivojova syna Sptyhněva. Jako první křesťan se mu jevil ten, který jako první přijal svrchovanost Řezna. Vše, co bylo spojeno s biskupem Metodějem a Moravou, bavorská církev odmítala. Autor *Fuit*, píšíci o Bořivojově manželce, byl nucen přiznat, že byli pokřtěni oba. Navíc legenda *Fuit* vznikla až v době (psána až po *Crescente*), kdy už si bavorská církev nemusela klást nárok na Čechy, takže se už autor nezdráhal uznat Bořivoje za křesťana. Nezmiňuje se však o následném povstání způsobeném Bořivojovým křtem. To ale nutně nemusí znamenat, že o něm neměl zpráv. Pro autora *Fuit* bylo podstatné jen to, aby vylíčil Ludmilu jak dokonalou světicí s důstojným manželem, křesťanem.

V této legendě je Bořivoj pokřtěn až se svou ženou Ludmilou. Předtím je popisován jako pohan.

Kristián o něm hovoří také jako o pohanovi. Když Bořivoj přijel ke knížeti

---

¹²⁸ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 334.

¹²⁹ Tamtéž, s. 79.

Svatoplukovi na Moravu, byl pozván na hostinu, na které mu nebylo dopřáno místa u stolu mezi křesťany, ale byl nucen sedět před stolem s pasáky sviní. Tato potupa, kdy pohanský vládce musel jíst na zemi, přitom jeho křesťanští otroci hodovali u stolu s pány, byla běžnou „donucovací“ taktikou, jak přimět pohany vzdát se modloslužby.¹³⁰

Vzhledem k tomu, že ho obě legendy považovaly zprvu za pohana, budeme předpokládat, že byl pokřtěn poprvé až na Moravě biskupem Metodějem. Dále vysvětlíme, jaké další důvody nás vedou k těmto závěrům.

Křest byl v 9. století běžným prostředkem k upevnění politických svazků. Bořivoj se mu pravděpodobně podrobil také z politických důvodů. Metoděj ho přesvědčoval, že pokud se zřekne modloslužby, stane se *pánem svých pánů*.¹³¹ Jakkoli byla jeho vazba na Svatopluka spíše výrazem područenství, dějiny ukázaly význam všech Bořivojem učiněných kroků. Rozhodl se přijmout křest právě na jeho dvoře. Po svém návratu zbudoval Bořivoj na svém sídle v Levém Hradci kostel, k němuž uvedl kněze Kaicha, který jej doprovázel právě ze Svatoplukova dvora.¹³² Byl to první krok ke christianizaci jeho středočeského knížectví (knížata pokřtěná roku 845 zřejmě od své víry upustila, a proto je žádná domácí tradice po právu nezná). Vedlo to k vypuknutí povstání části Čechů, pohanů, jež odmítala přijmout křesťanské zákony, což znamenalo vzdát se i celé své kultury. Toto vzbouření mělo být i vyjádřením nesouhlasu s nadvládou Velké Moravy. Tento akt měl za následek to, že se Čechy po Bořivojově smrti ocitly pod přímou vládou Velkomoravské říše.

Stojmíra pak Bořivoj využil k odstranění svých odpůrců. Také jeho sňatek s dcerou knížete Slavibora podpořil jeho politiku. Veškeré jeho jednání vedlo k upevnění přemyslovské moci a potlačení vlivu pohanského obyvatelstva.

4.6 Kostel Panny Marie

Bořivoj stvrdil své vítězství nad pohany založením kostela Panny Marie v Praze. Praha byla vybudována na velmi strategickém místě. Ze všech stran byla chráněna. Pro opevněné sídlo to byla ideální poloha. Špatně dostupná potencionálním nepřátelům byla díky příkopům, svahům a roklinám. Na vyvýšenině byla vymezená plocha pro

---

¹³⁰ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 328.

¹³¹ KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad. 1969, s. 61.

¹³² Tamtéž, s. 62. Tak hovoří Kristián ve své legendě.

opevnění. V ní se nacházel vršek Žiži. Podle názvu se soudí, že na tom místě hořely obětní pohanské ohně.¹³³ Jednalo se o kultovní místo, kam byli pohřbívání mrtví ještě před přijetím křesťanství. Mrtvé tenkrát pohřbívali s celou výbavou, jež obnášela u bojovníků meč, sekeru, nůž, dýku, ocílku na rozdělávání ohně a vědérko na vodu.¹³⁴ Právě na tomto místě se Bořivoj rozhodl postavit první křesťanský kostel v Praze, který zasvětil Panně Marii. Byl to jeho záměr. Měla to být odpověď na povstání pohanů, které s pomocí Svatoplukových vojsk a s přispěním jeho domácích stoupenců přemohl, což vedlo k upevnění jeho panovnické moci. Uvědomoval si, že proto byla nezbytná christianizace obyvatelstva.

Podle Kosmova a Dalimilova udání polohy se dlouho archeologům nedařilo pozůstatky kostela najít. Podařilo se ho objevit až v letech 1950 – 1951 Ivanu Borkovskému.¹³⁵ *Zachoval se v základech se dvěma stavebními fázemi: starší měla obdélnou loď a apsidu se třemi zaoblenými hranami. Velká zděná hrobka uvnitř byla zřejmě určena pro zakladatele, avšak zůstala prázdná. Po zboření tohoto staršího kostela vystavěli odlišnou technikou nový, větší a s cele zaoblenou apsidou. I v něm byla zděná hrobka, v níž se zachovaly kostry muže a ženy. Muž byl opásán řemenem zdobeným stříbrnými tepanými plíšky, u ženy se našly stříbrné hrozníčkovité náušnice a stříbrná záušnice s očkem, tj. šperky, jaké byly v módě do první poloviny 10. století. Lze důvodně předpokládat, že hrob patřil knížeti Spytihněvovi a jeho manželce.*¹³⁶ Kostel byl nedlouho po svém založení z neznámých důvodů zbořen. Spytihněv jej patrně obnovil. Proto je za zakladatele latinskými václavskými legendami považován on. Pravděpodobně to nebude jen tím, že Bořivoj byl představitelem odmítané slovanské bohoslužby.

4.7 Křesťané vs. pohané

Christianizace, jako každé zavádění nových hodnot do společnosti, proběhla i u nás za určitých násilností. Zprvu se víra šířila ve vyšších společenských vrstvách za mnohých bojů. O prvním střetu mezi pohany a křesťany se můžeme dočíst

---

¹³³ VÁŇA, Zdeněk. *Objevy ve světě dávných Slovanů*. Praha: Odeon, 1977, s. 39.

¹³⁴ Tamtéž, s. 39.

¹³⁵ Tamtéž, s. 42.

¹³⁶ Tamtéž, 42 – 43.

v *Kristiánově legendě*; jedná se o již zmíněné povstání proti Bořivojovu křtu. V 10. století bylo postupně christianizováno nejbližší okolí knížat. Mezi prostý lid prostupovala víra později. Na konci 10. století a ještě ve století 11. musíme počítat s dvojvěřím, kdy křesťanství a pohanství několik generací koexistovalo vedle sebe. Syntéza předkřesťanského a křesťanského nahlížení na svět se mohla objevovat v různých formách tzv. *imitatio christiana*, kdy staré tradice a obyčeje vstupovaly do již christianizovaného světa.¹³⁷ To, že se ani knížecí rodina ještě v 11. století zcela nevymanila z pohanských tradic, nám mj. potvrzují archeologové, kteří našli v hrobech Břetislavových dětí posmrtnou výbavu složenou z různých korálků, pecek, skořápek. Dokonce byly v jejich hrobech objeveny i kosti domácích zvířat.¹³⁸

V legendách je souboj mezi přívrženci zcela odlišných přesvědčení vždy černobílý. Pohané zcela zákonitě zastupují temnou stranu, jež je rozhodnuta škodit křesťanům. Pokud ale křesťan postihne trestem naopak pohana za jeho bezbožnost, jde vlastně pouze o výraz dobrotivosti, aby mu pomohl obrátit se na tu jedinou správnou víru. Oba motivy můžeme nalézt např. v legendě *Crescente fide*, v níž je popsáno, jak sv. Václav přesvědčoval lid o své víře: *Mírné lidi oslovoval vlídně; o kterých se však dozvěděl, že (...) odpadají od křesťanství, hned je dával přivazovat břichem ke stolu a přísně mrskat mnoha biči.*¹³⁹ Naopak pohané se poté uradili s Boleslavem usmrtit sv. Václava. Pohané chtěli hájit své přesvědčení, Boleslav však toužil po moci. Zabili jej nakonec Boleslavovi bezbožní pomocníci. Když ale byli jiní pohané uvězněni, počali se modlit ke sv. Václavu, aby je osvobodil výměnou za to, že odvrhnou modloslužbu. Jejich přání bylo vyhověno. Zázraky byly zařazovány do legend proto, aby stoupla světcova prestiž a úcta k Pánu Všemohoucímu za jejich dobrotivé činy, jichž se dopustili.

Motivy v *Gumpoldově legendě* se velmi podobají těm v *Crescente fide*. I staroslověnská legenda o sv. Václavu se v podstatě o žádných pohanech nezmiňuje, dokonce ani v souvislosti s Václavovou vraždou.

Střet mezi křesťanskou Ludmilou a pohanskou Drahomírou se objevuje v legendě *Fuit*. Obě ženy se oddávaly modloslužbě. Sv. Ludmila se od ní však odvrátila a ctění model trpce litovala. Drahomíra však u své víry setrvala, a po smrti svého manžela

---

¹³⁷ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*. Praha: Lidové noviny, 2007, s. 414.

¹³⁸ Tamtéž, s. 21.

¹³⁹ KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad, 1969, s. 32.

nechala svou tchyni zavraždit. Důvodem k zabití ji však nebyla odlišnost víry. Drahomíra jen zatoužila po svobodné moci a dědictví.

Jiné zprávy o střetech mezi křesťany a pohany nám přinášejí legendy vojtěšské.

Sv. Vojtěch byl bezesporu nejslavnější osobností slavníkovské historie. O jeho životě víme mnohé, zejména díky legendám. Narodil se patrně v roce 956, studoval v Magdeburku a byl zřejmě největším vzdělancem v soudobých Čechách. Po návratu do Prahy se stal svědkem skonu prvního českého biskupa Dětmara, což na něj hluboce zapůsobilo a vyburcovalo ho to k úpornému pěstování své víry. Dne 19. února roku 982 byl sv. Vojtěch zvolen jeho nástupcem. Od svých biskupských povinností však dvakrát prchnul. Byl velmi přísným křesťanem, což nebylo slučitelné s realitou 10. století v Čechách. V legendě *Nascitur purpureus flos* se píše, že důvodem odchodu do Říma mu byl tvrdošíjný lid, který se nechtěl vzdát svých vášní: *Žili v mnohoženství, s příbuznými, bez zákona. Křesťané otroky prodávali nevěřícím a Židům. Řídíce se jakýmsi zmateným náboženstvím svátky zachovávali, dnů postních však naprosto nedbali, oddávajíce se rozkošem. Dokonce i kněží si veřejně brali ženy, biskupa, který tomu odporoval, nenáviděl nespravedlivou nenávistí a podněcovali proti němu velmože, pod jehož ochranou který byl.*¹⁴⁰ Podobnými slovy se vyjádřil i autor legendy *Est locus*.

Další boje proběhly za vlády Otty II.: *Toho času divoký národ pohanských Luticů svrhl se sebe jho křesťanství a se vztyčenou šíjí se rozběhl za cizími bohy – tím bludem trpí i dnes – a mnoho křesťanů, jimž se nepodařilo utéci, zahynulo mečem.*¹⁴¹ Tato událost musela nést velkou důležitost, jinak by ji Bruno jistě nezapsal. Lutici byli slovanské kmeny, které v raném středověku osidlovaly území mezi Odrou a baltským pobřežím v dnešním Německu.¹⁴² Manželka Vratislava I., matka sv. Václava, Drahomíř, pocházela z *tvrdého kmene lutického – i ona byla k víře křesťanské tvrdší než skála – z kraje Stodoranů.*¹⁴³ Tímto sňatkem začalo česko-lutické sblížení. Lutici byli zatvrzelými pohany a největších úspěchů dosáhli právě za vlády Otty II., kdy si po povstání (983) proti Němcům, kteří postupně pronikali na jejich území, uchovali svou nezávislost.¹⁴⁴ Ve 12. století byli však definitivně přemoženi německou říší a následně

---

¹⁴⁰ KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad. 1969, s. 140.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 137. (legenda *Nascitur purpureus flos*)

¹⁴² *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1987, s. 419 – 420.

¹⁴³ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 38.

¹⁴⁴ *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1987, s. 420.

germanizování.¹⁴⁵

Přátelství mezi Čechy a Lutici bylo považováno vědci za jednu z pohnutek, proč sv. Vojtěch choval nepřátelství ke knížeti Boleslavovi II. a proč se rozhodl opustit Čechy. Tato domněnka však byla vyvrácena.

O slovanském svazu se dále můžeme dočíst ve spojitosti s Vojtěchovými misemi: *Potom si přihotovil a naostřil meč kázání proti krutým barbarům a pohanským modloslužebníkům a začal v duchu uvažovat, s kterými se má dát do boje dříve a s kterými později; zda má odejít k Luticům, kteří jsou živi z olupování křesťanů a nešťestí ubohých lidí, nebo do země Prusů, jejichž bohem je břicho a lakota spojená se smrtí.*¹⁴⁶ Vojtěch váhal, jaké území očistit od modloslužby jako první. Lutice zřejmě poznal během svých studií v Magdeburku, navíc mu byla jejich řeč blízká, a proto se stávali prvními na pořadí, čemuž nasvědčují i slova Bruna z Querfurtu: *Rozhodl se zaměřit vozbu kázání k hluchým modlám divokých Luticů, jejichž řeč znal a které, protože ho dosud neznali, mohl oklamat změnou šatu a vzezření.*¹⁴⁷ Znal tedy asi jejich návyky. Jejich řeči asi také rozuměl; slovanský jazyk byl v tehdejší době již diferencovaný, ale jistě se od sebe jednotlivé jazykové oblasti tolik nelišily, aby si lidé navzájem neporozuměli.

Jak víme, nakonec se rozhodl vykonat svou misi v Prusku, kde byl 23. dubna 997 zavražděn sedmi ranami kopí pohanů.¹⁴⁸ Kdyby sv. Vojtěch nenarušil jejich oslavy, je dost pravděpodobné, že by jeho misie skončila zcela jinak.

Až v 11. století se nám dostává zpráv o dalších střetech příznivců těchto zcela odlišných náboženství (nařízení Břetislava II., 1092).

O krvavém prosazení své víry se nám ze soudobých pramenů dostává nemnoho záznamů. Dokonce pohnutky Luticů k tažení proti křesťanské německé říši nebyly zřejmě náboženské, ale politické. Nebojovali za svou víru, spíše za svoji samostatnost a nezávislost. Ani povstání proti Bořivojovi nebylo iniciováno pouze změnou vyznání, opět se asi jednalo o akt s politickým pozadím. Stejně tak vražda sv. Václava.

---

¹⁴⁵ *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1987, s. 420.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 142. Převzato z legendy *Est locus*.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 173.

¹⁴⁸ Některé pozdější redakce legendy *Est locus* uvádí 24. duben, ale vzhledem k tomu, že byl sv. Vojtěch umučen patrně v pátek, který roku 997 připadal na tříadvacátého, správné datum je 23. duben 997.

4.8 Přežívání pohanských zvyklostí do konce 11. století

Jedna z posledních zmínek o našich pohanských předcích, které se nám dostává z Kosmových úst, je vlastně spojena s údajným zánikem modloslužby díky nařízení Břetislava II. Jeho nástup na trůn nebyl vůbec jednoduchý. Jeho otec Vratislav II., jenž panoval na tehdejší dobu nezvykle dlouho, měl podle Břetislavova seniorátního ustanovení předat vládu svému bratru Konrádovi. Břetislav II. byl však nedočkavý, a tak dokonce vytáhl s vojsky na Prahu. Po smrti otcově (14. ledna 1092), opravdu nastoupil na trůn jeho bratr Konrád, který však hned 6. září 1092 zemřel. Do Prahy se hned vydal Břetislav II., *nastolení proběhlo hladce (14. září) a kníže, tehdy asi pětatřicetiletý, vydal vzápětí kárná opatření proti pohanským obřadům a zvyklostem.*¹⁴⁹ Kosmas toto nařízení zaznamenal: *Tedy nový kníže Břetislav Mladší, věkem však vyspělý a rozumem ještě vyspělejší, důstojně oslavil podle řádu naší země povinnými službami božími svátek svatého Václava, dědice své země, na hradě pražském a dal strojiti po tři dni veškerým dvořanům a kmetům skvělou hostinu. A tu, pokud to mohl jako nově nastolený kníže učiniti, něco ustavil k užitku církve, něco zařídil ve prospěch naší země. A jako už dříve od útlého mládí veškerou naději skládal toliko do ochrany Boží, tak hned při počátku svého knížectví, roznícen jsa velikou horlivostí pro křesťanské náboženství, vyhnal pryč ze své země všechny čaroděje, kouzelníky a hadače; rovněž dal pokácet a spálit i háje nebo stromy, které na mnohých místech sprostý lid ctil. Též i pověrečné zvyky, jež vesničané, ještě napolo pohané, zachovávali v úterý nebo ve středu o letncích tím, že přinášeli dary, u studánek zabíjeli oběti a zlým duchům obětovali, dále pohřby, jež se děly v lesích a na polích, a hry, jež podle pohanského obřadu konali na rozcestích a křižovatkách jako pro odpočinutí duší, a konečně bezbožné kratochvíle, jež rozpustile provozovali nad svými mrtvými, volajíce prázdne stíny a majíce škrabošky na tvářích, tyto všechny ohavnosti a jiné bezbožné výmysly vplnil ten dobrý kníže, aby se již budoucně nedály v lidu božím.*¹⁵⁰ Podle Kosmova líčení se jednalo o veliký zásah proti pohanům. D. Třeštík však zpochybňuje Kosmovo tvrzení, které se považuje za svědectví rozsáhlé akce proti zbytkům pohanství v Čechách. Říká, že se ve skutečnosti jedná o obraz ideálního panovníka, jelikož Břetislav II. byl kronikářovým velkým oblíbencem. Považoval ho za ideálního vladaře.

---

¹⁴⁹ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*. Praha: Lidové noviny, 2007, s. 121.

¹⁵⁰ *Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949, s. 143.

Popis vražedného útoku na Břetislava II. vypovídá o tom, že jej Kosmas viděl takřka jako světce.¹⁵¹

Proces christianizace byl velmi postupný. Křesťanství nepronikalo do všech vrstev společnosti rovnoměrně. Vyšší společnost byla christianizována dříve. Venkov však zůstával uzavřen sám sobě. Jednorázové opatření proti pohanům, jež tu popisuje Kosmas, mohlo být sotva efektivní. Rolník vázaný na cyklický život spojený s polními pracemi nedokázal starou víru jen tak odvrhnout. Vždyť díky jeho bůžkům, obětinám byl chráněn jeho dům a úroda. Teprve až se zhuštěním farních sítí proběhla reálná christianizace, kdy lid už s novým křesťanským učením nedokázal hájit tradiční hodnoty.

Zákaz pohřbívání mrtvých na polích či v lesích platil již podle hnězdenských ustanovení Břetislava I. Každý, kdo pochoval mrtvého v lese nebo na poli, musel zaplatit pokutu (arcijáhnovi musel dát vola a knížeti zaplatit tři sta denárů).¹⁵² Odstraňování pohanských mravů se stalo jakousi vizitkou panovníka. Čím více pohanských zvyků vyplenil, tím byl v očích církve (a nejen té) považován za úspěšnějšího a zdatnějšího vládce.

Je také zvláštní, že by jedním z prvních nařízeních, které Břetislav II. na počátku své vlády vydal, bylo zaměřeno právě proti pohanům, když měl problémy mnohem závažnější. Není pohyb o tom, že tehdy přežívaly pohanské zvyklosti, jaké popisuje Kosmas (vždyť na počátku své kroniky přiznává, že přežívaly ještě v jeho současnosti), a je dosti možné, že opravdu nějaké nařízení vydal, ale zřejmě neprovedl takovýto jednorázový mohutný zásah. Proto je spíše reálnější uvažování Třeštíkovo, jenž hájí názor, že opatření Břetislava II. bylo zveličeno ve prospěch propagandy knížete jako dokonalého ideálu panovníka té doby.

---

¹⁵¹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas*. Praha: Svobodné slovo, 1966; Melantrich, 1972, s. 163.

¹⁵² ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*. Praha: Lidové noviny, 2007, s. 21.

5 Závěr

V předchozích kapitolách jsem se snažila přiblížit nejstarší víru našich předků, pohanství. Jak víme, pohanství provádělo naše předky od nepaměti. Informace pohanství jsem čerpala z nejranějších českých literárních památek, přesněji z českého písemnictví 10. až 12. století. Hlavním pramenem mi byly legendy václavské (*Crescente fide, Gumpoldova legenda, I. staroslověnská legenda o sv. Václavu*), dvojlegenda tak řečeného Kristiána *Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius*, ale také latinská legenda o životě a umučení sv. Ludmily počínající slovy *Fuit in provincia Boemorum*. Nedílnou součástí se pro výzkum staly také legendy vojtěšské *Est locus a Nascitur purpureus flos*. Avšak celistvé pásmo informací mi poskytla první česká kronika *Chronica Boemorum*, jejímž autorem byl děkan Kosmas. Zkoumání pohanských motivů jsem také podpořila sekundární literaturou, zejména výzkumy Dušana Třeštíka, Vladimíra Karbusického, Josefa Žemličky, Václav Chaloupeckého, Jany Nechutové a dalších. Za zcela nepostradatelný zdroj informací mi také sloužila archeologie.

Pro správný výklad motivů pohanství bylo nezbytné si uvědomit historické, sociální, politické a kulturní souvislosti tehdejší společnosti a také podněty vzniku legend, Kosmovy kroniky a jejich vzájemnou spojitost.

Pohanská tradice byla okrajově zaznamenána písemně až v době, kdy byla vytlačována křesťanským učením, proto se o ní vyskytuje jen minimum zmínek, které jsou obvykle ještě zkreslené z pohledu duchovních, jež dříve jako jediní disponovali písmem. V jejich rukou se vytvářely dějiny.

Studium pohanství jsem počala dobou stěhování národů, při němž se ocitli Slované i na našem území, jelikož s tímto údobím (6. až 7. stoletím) je spojen začátek českých dějin. Primární vírou našich předků bylo pohanství. Teprve od 9. století do Čech pronikalo křesťanství; jeho přijímání mělo politické důvody. Christianizace probíhala velmi postupně a nerovnoměrně. Nejdříve byla christianizována knížecí společnost, nejpozději odlehlý venkov.

Nejstarší pohanské motivy spojil kronikář Kosmas s příchodem Slovanů a založil je pouze na znalostech obecných (stěhování národů). Zbytek pověsti o praotci Čechovi zkonkretizovala jeho fantazie.

Historie pohanů pokračuje v *Kosmově kronice* přemyslovskou pověstí, kterou

převzal od svého předchůdce Kristiána. Pověst o založení Prahy a prvním Přemyslovi byla sepsána podle lidově tradované látky. Její původní podobu však není možné zjistit. Každopádně byla spojována s pohanským koloritem.

V kapitole o nejstarších křtech jsem zjistila, že nejstarší doložený křest Čechů (pouze však z cizích literárních pramenů) proběhl roku 845. Čtrnáct knížat přijalo křest jako výraz diplomatického vyjednávání s Ludvíkem Němcem. Víry se knížata vzdala v době, kdy jim křesťanství přestalo sloužit k politickému prospěchu. Domácí prameny zaznamenaly jako první křest až ten Bořivojův, jenž proběhl v 80. letech 9. století, a to jen některé. Svědčí o tom silně zakořeněném pohanství a nelehké cestě k prosazení křesťanské víry. Potvrzuje to částečně i pohanské povstání proti Bořivojovi, pro které ale opět nehrálo roli pouze přijetí nové víry, ale také odmítavý postoj k velkomoravské politice Svatoplukově, již se přijetím křtu podřizoval. Bořivoj povstání potlačil a na znamení vítězství nechal vystavět kostel Panny Marie v Praze na místech pohanského pohřebiště. Kostel byl nedlouho poté z neznámých příčin zbořen a následně znovu vystavěn jeho synem Spytihněvem.

Historie pohanství se objevila jen v několika dalších drobných zmínkách. Legendy obviňovaly pohany z vraždy sv. Václava (935) a sv. Vojtěcha (997). Sv. Václava zabili družiníci Boleslava I. jak z příčin politických, tak z náboženského přesvědčení. Sv. Vojtěch byl zavražděn v Prusku na misi, při níž přerušil pohanské oslavy, což se mu stalo osudným. Ani jedna smrt martýrů nebyla výhradně záměrným bojem proti křesťanskému učení.

Významný střet mezi příznivci křesťanství a pohanství proběhl také ještě v 10. století. Slovanský svaz Luticů, jenž byl výlučně pohanské víry, bojoval za vlády Otty II. s mocnou křesťanskou německou říší. Jak se z vojtěšských legend zdá, příčiny bojů měly opět spíše politický ráz. Luticové chtěli své území osamostatnit a vymanit se z německého rostoucího vlivu. Náboženské pohnutky byly zřejmě vedlejší, jelikož při nájezdech do Polska byly obě říše schopny kooperovat.

Mizející, perzekuované pohanství se ztrácí s vydáním rozkazů Břetislava II., který podle Kosmy podnikl jednorázový rozsáhlý zásah proti zbytkům modloslužby. Jelikož Kosmas tvrdil, že všechny jejich špatné zvyky Břetislav II. vyplenil, o pohanství se již ve zbytku své kroniky nezmiňuje. Přesto si však protiřečil, když na začátku kroniky napsal, že ještě v jeho době pohanství přežívalo.

Díky zahraničním pramenům tušíme, že se pohanství vyvíjelo od klasického

polyteismu až k uctívání jediného Boha, jenž stál v čele slovanského panteonu. Tyto bůžky jako jediný zaznamenal Kosmas, ale nazývá je pouze podle antických bohů (Bellona, Pluto, Ceres...). Není jisté, jestli je s nimi spojoval záměrně podle jejich funkcí, nebo pouze nahodile z důvodu, aby temnou historii českého státu osvětlil antickým uměním.

Pohanství uctívali Slované odedávna, teprve až s příchodem křesťanství na naše území se začalo pomalu vytrácet. Tento náboženský převrat nebyl u nás tak důrazný. Christianizace českého obyvatelstva proběhla spíše v rámci „státu“. Češi nebyli nuceni obhajovat svou novou víru před jinými říšiemi. Obrat ve víře byl postupný, vždyť asi dvě staletí se učila fungovat křesťanská ideologie vedle staré pohanské tradice (pohanské svatyně byly archeology nalezeny v těsné blízkosti kostelů).

Nejen trestáním za pohanské zvyklosti dosáhla christianizace svého výsledku a uctívání model a bůžků bylo vymýceno asi ve 12. až 13. století, přičemž méně ortodoxní pohanské zvyky jsme si uchovali až do dnešní doby ve svém folkloru.

6 Seznam pramenů a literatury

- HRABÁK, Josef. *Starší česká literatura*. Praha: SPN, 1979.
- CHALOUPECKÝ, Václav (ed.). *Na úsvitu křesťanství*. Praha: ELK, 1942.
- KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. Praha: Mladá fronta, 1967.
- Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1949.
- KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad, 1969.
- LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem*. Jinočany: H & H Vyšehradská, 2002. ISBN 80-7319-020-6
- LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců, Díl I*. Praha: Libri, 2006.
- MEJSTŘÍK, Vladimír. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy*. 3. opr. vyd. Praha: Academia, 2004.
- NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000.
- RANDÁK, Jan a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha: Euromedia Group, 2011. ISBN 978-80-242-3205-8
- Slavíkovci ve středověkém písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1987.
- ŠVÁB, Miloslav. *Přehled dějin starší české literatury*. Praha: SPN, 1964.
- TICHÁ, Zdeňka. *Cesta starší české literatury*. Praha: Panorama, 1984.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas*. Praha: Svobodné slovo, 1966; Melantrich, 1972.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika*. Praha: Academia, 1968.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*. Praha: Lidové noviny, 2008. ISBN 80-7106-646-X
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Academia, 1981.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-138-7
- VÁŇA, Zdeněk. *Objevy ve světě dávných Slovanů*. Praha: Odeon, 1977.
- VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*. Praha: Lidové noviny, 2007.

7 Resumé

My bachelor thesis deals with the study of Pagan signs in the Czech literary work in the 10th to 12th century. The signs were drawn mainly from the oldest Czech legends about St. Wenceslas /*Crescente fide*, Legend of Grumpold, 1. Old Church Slavonic Legend of St. Wenceslas/, and from the Legend of Kristián, Fuit Legend of Ludmila and also a bit from the legends telling about St. Vojtech / *Est locus, Nascitur purpureus flos*./

The Cosmas Chronica was the source for my bachelor thesis as well. I indicate motives joined to the Slavs ancestors coming to the our homeland and motives joined to the formation the Přemyslid dynasty in my thesis. I focus on soothsayers and sourceresses, the oldest known christening ceremony and the reactions of Pagans on it. I present the other conflicts between Pagans and Christians.

8 Přílohy

Archeologie¹⁵³

Příloha č. 1. Libušín

Příloha č. 2. Tetín

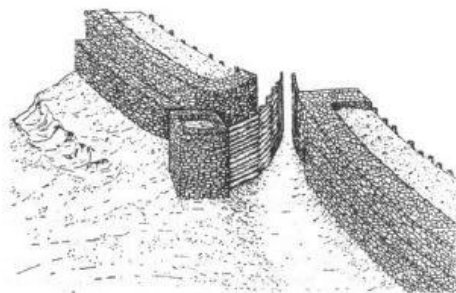
Příloha č. 3. Vlastislav

Příloha č. 4. Kostel Panny Marie

---

¹⁵³ VÁŇA, Zdeněk. *Objevy ve světě dávných Slovanů*. Praha: Odeon, 1977, s. LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců, Díl I*. Praha: Libri, 2006, s. 148.

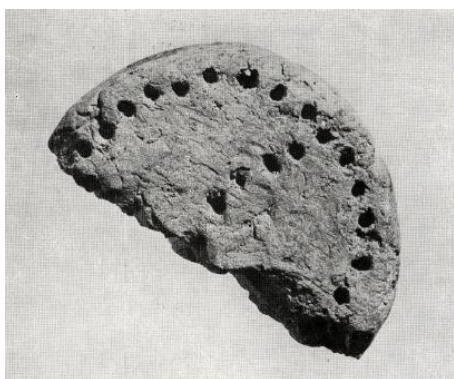
Příloha č. 1. Libušín

Kresebná rekonstrukce jihovýchodní brány akropole podle Z. Váni.

Čelní zeď hradeb.

Hliněný kotouč s vypíchaným solárním symbolem.

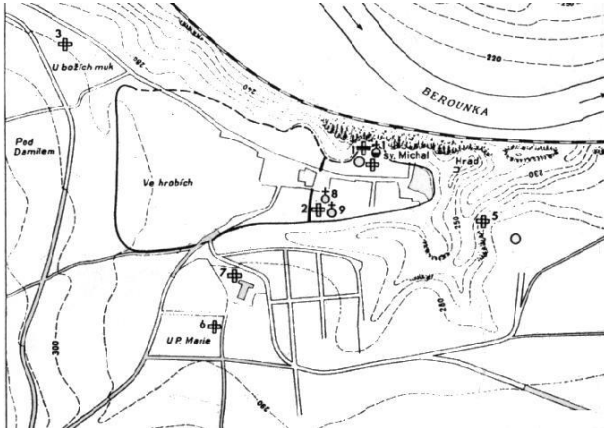

Letecký snímek akropole s kostelem sv. Jiří.

Rytina jezdce a koně.

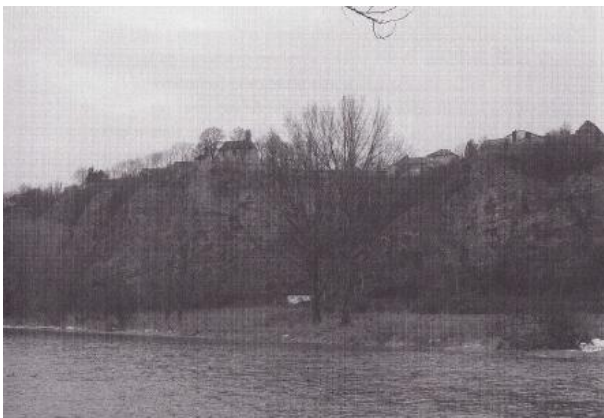
Příloha č. 2. Tetín

Plán ostrožny.

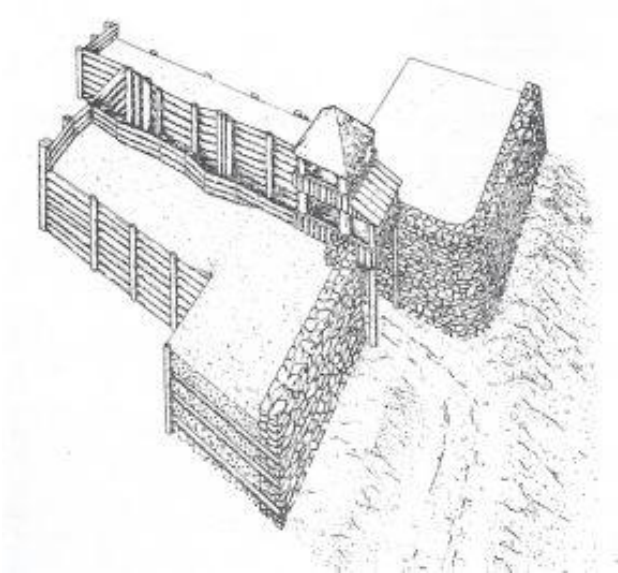

Kostel sv. Jana Nepomuckého na místě kostela sv. Michaela.

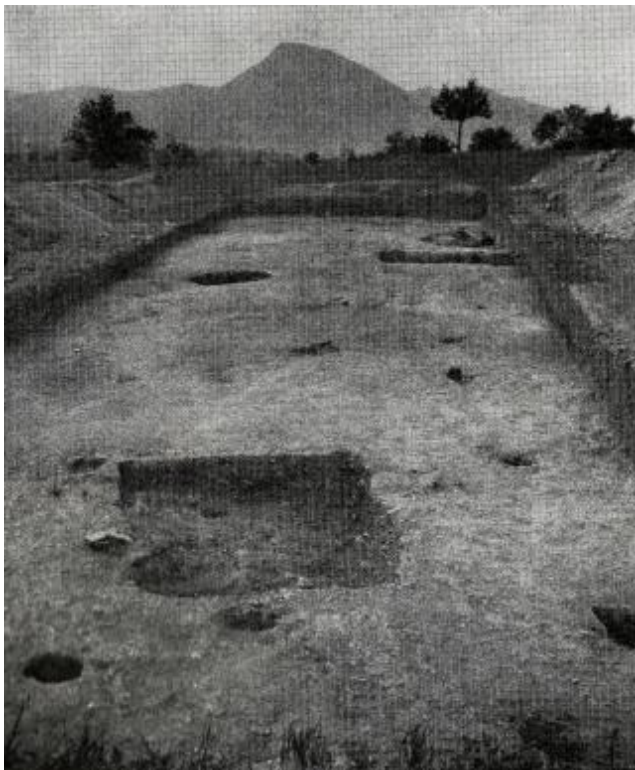

Hrad Tetín. Polohou velmi pevný, na vrcholu strmé skály.

Příloha č. 3. Vlastislav

Rekonstrukce brány do vnitřní části Vlastislavi, s důmyslně řešeným chodbovitým vstupem.

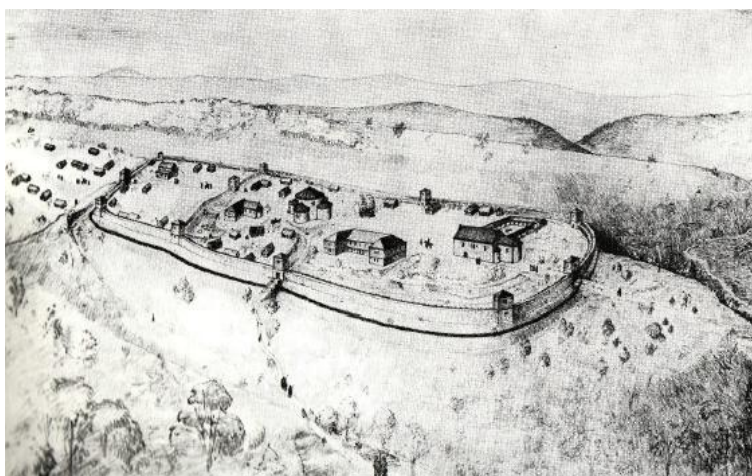

Výzkum hradiště Vlastislavi přinesl objevy obdélníkových kůlových chat (v popředí) i typických polozemnic s obilnicemi (v pozadí).

Příloha č. 4. Kostel Panny Marie

Základy nejstaršího kostela Pražského hradu (Panny Marie) z konce 9. století, objevené roku 1950.

Přibližná podoba Pražského hradu v 10. století. Zcela vlevo se nacházel kostel Panny Marie-